

SOLIS

Шлях у майбутнє

Проєкт життєздатного суспільного устрою

System of Learning, Integrity & Sustainability

SOLIS

SOLIS — Шлях у майбутнє
Класичне видання · Українська · жовтень 2026

Ліцензія **CC BY-SA 4.0** (creativecommons.org/licenses/by-sa/4.0). Ти можеш копіювати, поширювати, перекладати й переробляти цей твір, якщо згадуєш «SOLIS — Шлях у майбутнє» з посиланням і поширюєш свої переробки за тією самою ліцензією.

Читай онлайн і передавай далі: **xfuturex.netlify.app/uk**

Перероблена версія, задумана й написана людиною і перероблена за допомогою штучного інтелекту. Кожне слово перевірив автор, який за нього відповідає. Переклад із німецького оригіналу зроблено за допомогою штучного інтелекту, і його ще не перевірили носії мови.

Зміст

Чотирнадцять розділів

01 **Підвалини** 6
Глухий кут усталених устроїв 8
Людство на роздоріжжі 10
П'ять етичних засад 11
Вузьке ядро і широка свобода 14
Метод і будова твору 15

02 **Суспільство і порядок влади** 17
Основні права і зважування між ними 18
Порядок влади: Кільце 20
Громадськість, медіа і питання права на тлумачення 28
Як змінюється устрій 30

03 **Право і справедливість** 32
Подвійна структура етики і права 33
Право, яке розуміє кожен 34
Межі відплати 34
Відновне правосуддя 35
Чесний процес і рівність перед правом 36
Відкрите тлумачення засад 36
Суперечка між громадянами 37
Хто чинить правосуддя 38
Межа примусу 39

04 **Безпека, оборона і мир** 40
Хто тримає меч 41
Окільцьований апарат сили 42
Внутрішня безпека без поліцейської держави 43
Виняток, що сам себе завершує 43
Зовнішня оборона без нападу 44
Оборона Землі і цивільний захист 46
Мир як діяльна праця 47

05 **Економіка і ресурси** 48
Власність і спільні блага 49
Базове забезпечення і бали цінності 51

Підприємства, капітал і інновації 58
Праця і внесок 60
Справедливість розподілу 62
Забезпечення в старості 64
Циркулярна економіка і енергія 66
Глобальна економічна співпраця 67

06 **Планета, екологія і відновлення** 69
Планетарні межі 70
Відновлення замість простого збереження 71
Замкнене коло 71
Право довкілля 72
Сільське господарство і харчування 73
Енергія і далеке майбутнє 74

07 **Освіта і знання** 75
Освіта як право і фундамент 76
Навчання впродовж життя 78
Доступ до знання і прозорість 79
Творчість і критичне мислення 80
Етична освіта 82
Глобальні мережі знання 83

08 **Здоров'я і добробут** 85
Охорона здоров'я для всіх 86
Профілактика замість ремонту 87
Душевне здоров'я 88
Соціальне здоров'я і спільнота 90
Цифрові системи охорони здоров'я 91
Глобальні мережі охорони здоров'я 92
Старість і прощання 93

09 **Культура і сенс** 95
Культура як жива спадщина 96
Мистецтво, музика і література 97
Духовність і філософія 98
Обряди і спільний досвід 99
Пошук сенсу і особисте сповнення 100
Радість життя і гумор 101
Глобальний культурний обмін 102
Свобода культури і рухлива ідентичність 103

10 **Техніка, штучний інтелект і майбутнє** 105
Дослідження майбутнього і планування сценаріїв 106
Техніка як знаряддя 107
Штучний інтелект і людство 108
Цифрове спільне благо 110
Трансгуманізм і свідомість 112
Дослідження космосу і міжпланетна етика 113
Управління ризиками і катастрофами 114

Місце людства в космосі 115

11 Діти і родини 117
Народження і раннє дитинство 118
Освіта і розвиток 119
Родинні устрої 121
Захищені простори і емоційний розвиток 122
Юність, ідентичність і пошук себе 123

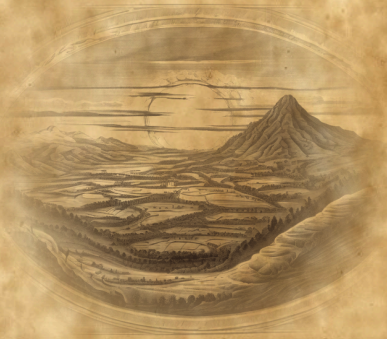
12 Втілення і перехід 126
Шлях від наявного до SOLIS 127
Етапи трансформації 129
Учасники, ролі і опір 130
Що стане зі старими статками 133
Комунікація і переконання 134
Міжнародне поширення і пристосування 135
Чим можна виміряти шлях 136

13 Світовий порядок: SOLIS серед народів 138
Кільце на планетарному рівні 139
Планетарне, що вдається лише разом 140
Глобальна справедливість 140
Приналежність і міграція 141
Виживання в мішаному світі 142
Об'єднане, але не одноманітне людство 143

14 Підсумки і погляд уперед 144
П'ять засад в огляді 145
Складники в огляді 146
Чому SOLIS потрібен 149
Велике бачення 150
Поклик до людства 152
Прикінцеве слово 153

Розділ

01

Підвалини

Уяви собі, що ти стоїш на високому плато. Перед тобою розстеляється широкий краєвид, і в усі боки ведуть шляхи, давно протоптані: широка дорога капіталізму, стежка соціалізму, звивисті мозаїчні шляхи демократії, кам'янисті маршрути автократій. Кожен із цих шляхів несе сліди цілих поколінь, кожен має власну історію. І кожен із них, якщо придивитися, закінчується біля тієї самої стіни.

Ми відчуваємо цю стіну, навіть коли не називаємо її. Ми відчуваємо її в кліматичних звітах, що наздоганяють один одного, у палаючих лісах і перегрітих морях. Ми бачимо її в прірві між бідними й багатими, що з кожною кризою розходиться ширше, і в невидимих людях, для яких у світі праці вже немає місця. Ми переживаємо її в демократіях, що хитаються, і в автократіях, що міцнішають, бо довіра розпалася. І ми чуємо її запах у цифровому тумані нескінченних сповіщень, в алгоритмах, що пожирають наш час, керують нашими думками й розхитують нашу людяність.

Ця книжка є спробою накреслити шлях, який не закінчується біля цієї стіни. Він зветься SOLIS, і він не є ні партійною програмою, ні релігією, ні державою. Це проєкт суспільного устрою, що витримує умови цього століття: устрою, який лишається справедливим і тоді, коли люди в ньому помиляються, який виходить із криз зміцнілим і здатен сам себе виправляти. Перш ніж проєкт почнеться, треба ясно сказати, чому він потрібен.

Глухий кут усталених устроїв

Упродовж своєї історії людство створило кілька великих проєктів устрою, і кожен із них досяг чогось справжнього.

Капіталізм вивільнив добробут і винахідливість у небаченій мірі. Водночас він пограбував природні основи життя й розколов суспільства. Соціалізм поставився серйозно до обіцянки рівності, а у своєму реальному вигляді задушив свободу й винахідницький дух. Демократія дала людям голос, і вона натрапляє на свою межу там, де з багатьох голосів постає шум без напрямку, якому бракує механізмів самовиправлення. Автократія показала рішучість і порядок ціною гідності й творчої сили, без яких жодне суспільство не лишається живим.

Жоден із цих проєктів не є просто хибним. Кожен дійшов до внутрішньої межі, яку не може перейти за власною логікою. І ці межі сьогодні проступають так гостро тому, що умови, за яких ті устрої виникли, докорінно змістилися. Великі виклики сучасності вже не національні, вже не відокремлені одне від одного і вже не повільні. Зміна клімату, зосередження багатства, переворот, який несе цифрова техніка, і розмивання спільного ставлення до правди переплітаються. Вони посилюють одне одного й розгортаються швидше, ніж усталені інституції здатні їх опрацювати. Устрій, збудований для повільнішого й відмежованішого світу, уже не може надійно керувати світом, пов'язаним у мережу і пришвидшеним. Ми маємо справу не зі зламаним зубчастим колесом, яке можна замінити. Ми маємо справу з машиною, будова якої більше не відповідає умовам.

На цьому тлі SOLIS не вважає себе ще однією ідеологією. Це відповідь на тверезий аналіз того, чого бракує, і цю відповідь можна звести до чотирьох потреб.

По-перше, потрібен устрій, що приводить у рівновагу людину, планету й техніку, замість підпорядковувати одне іншому: ні людину над природою, ні машину над людиною, ні економіку над усім. По-друге, потрібен устрій, який максимізує не короткочасний прибуток, а спрямований на тривкість, стійкість і спільний добробут. Зростання, яке пожирає основи власної можливості, не є поступом. По-третє, потрібен устрій, що сприяє винаходам, не жертвуючи їхніми етичними межами. Він ставить наймогутніші знаряддя сучасності, від штучного інтелекту до генної інженерії, на службу людині, замість віддавати її їм на поталу. По-четверте, потрібен устрій, що поєднує компетентність і сумління, і то не примусом, грошима чи нагромадженням влади, а сенсом і спільним спрямуванням. Найглибші злами історії ніколи не були лише технічними, а завжди також культурними й етичними рухами.

Заперечення напрошується саме собою: мовляв, такий проєкт утопічний. Однак він не спирається на припущення про краще людство. Він спирається на розуміння того, що продовжувати як досі і є справжньою неймовірністю. У світі, чия екологічна, технологічна й геополітична доля спільна, продовження наявного не є безпечною, а найризикованішою з усіх можливостей. SOLIS будує на надійних елементах людського досвіду, на винахідливості, етичній глибині й здатності мислити поза межами безпосередньо свого, і складає їх в устрій, що тримає.

Людство на роздоріжжі

Ще ніколи людство не мало такої влади над власною долею. Ми можемо змінювати гени, залишати планету, перетворювати світ на одну розмову й використовувати чи нищити ресурси в масштабі, немислимому ще кілька десятиліть тому. І ще ніколи ми не стояли так близько до прірви, бо те, що ми здобули у владі, ми не розвинули разом із мудрістю, уважністю й почуттям спільного. Тож те, що усталені устрої дійшли до своїх меж, не є абстрактним діагнозом. Це виявляється в кількох одночасних кризах, кожна з яких важка сама по собі, а справжню картину дає лише їхнє зчеплення.

Екологічна криза найглибша, бо стосується матеріальної передумови кожного суспільства. Спосіб господарювання, що споживає ресурси швидше, ніж вони відновлюються, і трактує стабільність клімату як безплатний посаг, підриває умови власного існування. Жоден добробут і жоден поступ не можна надовго забезпечити на дестабілізованій планеті. Соціальна криза виявляється в зосередженні статків і шансів, яке вихолощує згуртованість суспільств. Там, де прірва між участю й відторгненням розходиться надто широко, обіцянка рівності перед законом утрачає відчутну основу, а разом із нею і довіру, на якій тримається кожен устрій. Технологічна криза має свою природу, бо змінює не лише засоби, а й саму людину. Цифрові системи сьогодні визначають, що люди сприймають, як вони судять і на що спрямовують увагу. Там, де ці системи слугують лише перетворенню уваги на прибуток, виникає тихе керування, яке вислизає з-під свідомого контролю.

Політична криза випливає з попередніх. Там, де інституції вже не дають ради проблемам, зникає довіра. Там, де зникає довіра, владу здобувають прості відповіді, які не розв'язують складних становищ, а прикривають їх. Стабільні демократії хитаються, авторитарні моделі набувають привабливості, бо обіцяють здатність діяти. І нарешті криза сенсу найменш помітна, і все ж діє найглибше. Устрій, що звертається до людини передусім як до споживача, робочої сили й точки даних, лишає без відповіді питання, яке не можна приспати: навіщо все це. Ми вже не знаємо, що є досить, що є добре і що означає «ми». Споживання заступає значення, розвага заступає осмислення, ефективність заступає людяність. Без надійних відповідей на питання про сенс розпадається внутрішня опора, з якої суспільства черпають свою стійкість.

Ці кризи не можна розв'язати поодинці й одну за одною, бо вони зумовлюють одна одну. Саме в цьому і полягає обґрунтування проєкту, виконаного як ціле: устрій, що трактує екологію, економіку, право, освіту, культуру й техніку як окремі відомства, зазнає поразки на стиках, де й лежать справжні проблеми. Тому SOLIS починає не з окремої реформи, а із взаємозв'язку.

П'ять етичних засад

Кожен тривкий устрій потребує фундаменту, що лежить глибше за його закони, техніку й інституції, бо вони змінюються, тоді як фундамент мусить тримати. Він складається не з бетону, не з грошей і не з влади, а з цінностей. У SOLIS це п'ять засад. Їх запроваджено тут не як сповідання віри, а як чинні принципи:

кожна з них виключає певні устрої і тягне за собою певні інституційні наслідки.

◆ Гідність людини

У центрі стоїть людина як самоцінність, а не як засіб: незалежно від походження, статі, віку, переконань чи працездатності. З цього не випливає, що всі люди однакові, але випливає, що вони рівні за цінністю. Устрій, що серйозно ставиться до цієї засади, не сміє ділити людей на корисних і непотрібних і не сміє нікого покинути через те, що його вважають непродуктивним. Дев'яностолітня жінка з деменцією не є тягарем. Вона частина спільноти з правом на опіку. Біженець не є статтею витрат. Він людина з історією, болем і надією. Інституційний наслідок полягає в базовому забезпеченні, яке не залежить від трудової біографії, і в праві, що захищає слабкого так само, як сильного.

◆ Рівновага особи і спільноти

Людина не є ні самотнім борцем, ні простим елементом колективу. Вона є соціальною особою, якій потрібні свобода, щоб зростати, і спільнота, щоб процвітати. Свобода окремої людини закінчується там, де вона руйнує благо спільноти. Благо спільноти не можна визначати так, щоб воно розчавлювало гідність окремої людини. Ця рівновага не є станом, а живим танцем, який треба безперервно врівноважувати наново. Це передбачає інституції, які саме таке зважування й виконують, замість вирішувати однобічно. Підприємство не сміє обходити екологічні стандарти, щоб короткочасно заробити більше, бо це шкодить спільноті. Але й спільнота не сміє через голови людей визначати, що добре для всіх, без участі, діалогу й поваги.

Відповідальність за планету

Земля не є ні декорацією, ні складом сировини. Вона є живим довкіллям, від якого залежить кожне суспільство: живою системою, якою ми не володіємо, а до якої належимо. З цього випливає зобов'язання до такого користування, що дозволяє відновлення, до найбільшої обережності при втручанні в екосистеми і до захисту природних основ як головного завдання, а не побічної теми. Ця засада не є моральним додатком, а умовою виживання: жодна система, жоден добробут і жоден поступ не можуть існувати на вмираючій планеті. Вона обґрунтовує, чому природні основи в SOLIS вилучено з-під приватного привласнення і чому довкілля отримує власний голос у рішеннях устрою.

Плекання знання і мудрості

SOLIS ґрунтує свої рішення не на владі, грошах чи ідеології, а на найкращих доступних знаннях, поєднаних з етичним судженням. Знання без етики може бути руйнівним, влада без знання сліпа. Лише їхнє поєднання тримає. З цього випливає зобов'язання до безперервного дослідження, до перевірності припущень і до відкритого доступу до знання. І з цього випливає розуміння, що самого розуму недостатньо. Потрібні далекоглядність, що зважає на наслідки для поколінь, і смирення, що вважає власну помилку можливою. Те й інше разом ми називаємо мудрістю.

Довготривала стійкість

Вартість устрою виявляється не в спокійні часи, а в кризі. Тому SOLIS збудовано на стійкості. Він здатен учитися, бо може себе виправляти. Він сильний, бо організований децентралізовано. І він гнучкий, бо серйозно ставиться до зворотного зв'язку.

Система охорони здоров'я, що переживає пошесть і не розвалюється. Енергомережа, що відмову однієї частини підхоплює іншими. Громадськість, що розпізнає брехню, перш ніж та подіє. Ось як виглядає стійкість. У майбутньому, позначеному екологічною, геополітичною й технологічною непевністю, цей устрій має не лише вистояти. Він має виходити з випробувань зміцнілим.

Ці п'ять засад утворюють мірило, яким можна виміряти кожен наступний розділ. Вони є компасом, що спрямовує окремі рішення, і водночас умовою того, щоб із багатьох окремих правил постав устрій, а не латанина. І вони більше, ніж правила для інституцій. Вони також є поставою, у яку люди можуть дорости: шанобою до всього живого, правдивістю в слові й ділі, відповідальністю за власні вчинки, захистом слабких і визнанням свободи іншого як умови власної. Ми не будуємо картковий будиночок. Ми будуємо фундамент, що має тримати й через сто, і через п'ятсот років: живу систему, яка може зростати, учитися, помилятися, оновлюватися й знову і знову підводитися.

Вузьке ядро і широка свобода

Одне непорозуміння треба розвіяти від самого початку. Те, що SOLIS спирається на п'ять засад, які не підлягають торгу, не означає, що він приписує людині, у чому полягає її добре життя. Засади є вузьким, твердим ядром. Над ним лежить велика свобода. Що таке сенс, щастя й сповнення і які шляхи до них ведуть, визначає не устрій, а кожна людина й кожна спільнота для себе. Устрій, який визначив би й це, був би вже не рамкою, а світоглядом, що

підноситься до закону. Тому SOLIS суворо розділяє те, що чинне для всіх, і те, що належить кожному: вузьку основу того, що не підлягає торгу, і над нею простір відмінного. Цей поділ повертається в усьому творі, від культури до світового порядку, і він є причиною, чому SOLIS не боїться розмаїття, а потребує його.

Метод і будова твору

Задум цього твору вимагає певного методу, і варто відкрити його, перш ніж розгорнуться окремі царини.

Перше рішення полягає в поєднанні принципу й інституції. Цінність, яку не перекладено в перевірне правило, процедуру чи установу, лишається без наслідків. Тому цей твір не вдовольняється описом бажаних станів. Він називає, наскільки може, механізми, завдяки яким вони тривають, і саме на випадок, коли окремі учасники намагаються використати устрій у своїх інтересах. Там, де запроваджується принцип, завжди слід питати, як його забезпечено. Друге рішення полягає в застосуванні устрою до самого себе. Найважче питання будь-якого суспільного устрою не те, як він керує своїми громадянами, а те, як він обмежує власну владу. SOLIS відповідає на нього не верховним органом контролю, який сам лишався б неконтрольованим. Він застосовує ті самі принципи до власних інституцій: прозорість, поділ влади, підзвітність громадянам, захист від захоплення. Ця думка несе розділ про порядок влади й повертається в усьому творі. Третє рішення полягає в чесності щодо власного проєкту. Там, де рішення лише наближення,

твір так і каже. Там, де шлях може зазнати поразки, він називає небезпеку.

На цій основі розгортається будова. Цей перший розділ закладає етичний фундамент. Другий накреслює порядок влади: основні права, Кільце інституцій і громадськість. Третій говорить про право, четвертий про безпеку, оборону й мир, п'ятий про економіку й ресурси, шостий про планету. Далі йдуть освіта й знання, здоров'я й добробут, культура й сенс, а також техніка, штучний інтелект і місце людства в ширшому взаємозв'язку. Одинадцятий розділ присвячено дітям і родинам як фундаментові, на якому тримається кожна тривка зміна, дванадцятий шляхові від наявного до цього устрою, тринадцятий ставленню SOLIS до світу. Заключний розділ підсумовує засади й складники та скеровує погляд уперед.

Крізь розділи з другого по тринадцятий проходить також жінка на ім'я Мара. Її вигадано, і місто над рікою, у якому вона живе, теж. Але все, що з нею стається, є саме тим, що накреслює ця книжка. Тому вона стоїть на початку кожного розділу: щоб устрій не лише розуміли, а й бачили.

Царини будуються одна на одній, але кожна зрозуміла й сама по собі, тож твір можна читати від початку до кінця або відкривати вибірково. Не кожна людина мислить у тій самій послідовності: хтось приходить через довкілля, хтось через освіту, хтось через питання про сенс. Тому твір є мережею, а не риштуванням, і все ж наприкінці він складається в одну картину. Це не текст для заспокоєння. Це проєкт для суперечки, написаний для всіх, хто вважає можливим не лише керування наявним, а докорінно інший і водночас надійний устрій.

Розділ

02

Суспільство і порядок влади

Лист прийшов у вівторок. Мару, сорокаоднорічну гідротехнікиню з підприємства річки й берегів, жеребом обрали на рік до зібрання регіону. Вона ніколи не прагнула посади й могла відмовитися. Першого дня засідання вона сиділа між обраним фермером і кухаркою, яку теж визначив жереб, а перед ними лежав бюджет регіону, відкритий для кожного, хто хотів його прочитати. «Вам нічого не треба знати», сказала кухарка, що була вже на другому році. «Треба тільки питати, доки не зрозумієте. Для цього ми тут.»

Основні права і зважування між ними

У центрі SOLIS стоїть подвійна обіцянка: ти вільний, і ти захищений, частина спільноти, яка тебе не розчавлює і не лишає самого. Це звучить очевидно, і все ж наявні устрої часто зазнають поразки саме на цьому. Вони гарантують права, повні на папері й порожні в житті: право на освіту там, де школи занепадають, право на здоров'я, що залежить від статків, свободу думки, яку приглушує економічна чи алгоритмічна влада. SOLIS робить із цього принциповий висновок: права сильні рівно настільки, наскільки сильний їхній практичний захист. Мало їх проголосити. Їх треба відчувати в повсякденні, вимірювати й мати змогу домагатися через суд.

До основних прав, які гарантує SOLIS, належать право на життя й на тілесну й душевну недоторканність, свобода думки, віри й сумління, а також свобода пересування, зібрань і вибору освіти й фаху. До цього додається забезпечений доступ до матеріальних основ гідного життя: води, їжі, житла, енергії, освіти, здоров'я, участі. Ця остання гарантія не є добродійністю, а умовою решти свобод. Немає свободи вмерти з голоду, і немає свободи померти від виліковної хвороби, бо бракує коштів. Понад людину SOLIS визнає за природним довкіллям власне право на захист. Як воно втілюється, розгортає розділ про планету.

Щоб ці права не лишилися абстрактними, їх закріплено в процедурах і установах, а їхній справжній стан постійно вимірюють. Спостереження за основними правами є завданням незалежного

органу прозорості й контролю, який цей розділ ще представить. Він регулярно вимірює, як стоять справи з реальною свободою й гідністю людей, не в законодавстві, а в живому житті. Там, де виявляється, що певні групи систематично знедолені, запускаються цільові програми, щоб подолати нерівність. Гарантія права тим самим містить і обов'язок перевіряти, чи його дотримано.

◆ Абсолютна основа і процедура зважування

Найважчий випадок не порушення окремого права, а конфлікт двох прав між собою. Тут недостатньо послатися на мудре ситуативне судження, бо воно переносить справжнє рішення на розсуд тих, хто його ухвалює. SOLIS заступає цей розсуд процедурою з твердими межами. На першому місці стоїть абсолютна основа: гідність людини та її тілесна й душевна недоторканність не підлягають зважуванню. Вони утворюють поріг, нижче від якого жодне благо не обмінюють на інше. Жоден аргумент спільного блага і жоден виграш в ефективності не виправдовує їхнього порушення.

Понад цим порогом конфлікти вирішують за впорядкованим мірилом пропорційності. Хто хоче обмежити право, той несе тягар обґрунтування, а не той, чиє право мають обмежити. Завжди слід обирати найм'якший дієвий засіб. Рішення треба публічно обґрунтувати, воно підлягає перевірці етичними радами й судами і фіксується як прецедент, щоб однакові ситуації надалі розглядали однаково. Так зважування стає не питанням доброї волі, а простежуваною процедурою з твердою основою, ясним тягарем доведення і перевірністю.

Порядок влади: Кільце

Є проблема, що повертається в історії кожної форми панування: влада схильна сама себе зберігати, сама себе посилювати й сама себе захищати. Вона притягує гроші, вплив і кругову поруку. Вона утворює замкнені кола, у яких інтереси взаємно прикривають одне одного. Зрештою страждають доброчесність інституцій, довіра громадян і здатність суспільства діяти на далеку перспективу. Устрій, що не розв'язує цієї проблеми, а лише переносить її в нове місце, не є тривким.

◆ Чому правління мудреців зазнає поразки

Очевидна відповідь звучить так: поставити на верхівку найрозумніших і найчесніших, відібраних ретельною процедурою, що перевіряє мудрість, життєві здобутки й твердість характеру. Ця відповідь спокуслива, і історія її спростувала. Філософи-царі Платона, китайське мандаринство, ленінський авангард: кожен із цих проєктів починався з обіцянки відібрати найкращих і закінчувався зосередженням влади. Причина не в провалі окремих людей. Вона в структурній ваді: мудрість і доброчесність неможливо виміряти об'єктивно. Там, де устрій робить їх критерієм відбору, сама процедура відбору стає найціннішим благом, а отже й мішенню захоплення. Хто контролює фільтр, той контролює систему. Тому вимога «ми просто оберемо добрих людей» не розв'язує проблеми влади. Вона переносить її в місце, яке важче контролювати.

SOLIS робить із цього ясний висновок: на місце гарнішого опису керівного органу має стати жорсткий механізм, що проти-

стоїть тій динаміці, яку називає сам устрій. Цей механізм полягає в тому, що верхівки немає.

Кільце замість верхівки

У SOLIS на верхівці не стоїть ні президент, ні монарх, ні партія, ні обчислювальна машина. Владу збудовано не як піраміду, а як Кільце: як коло органів, що перевіряють одне одного і жоден із яких не є останньою інстанцією. Хто включений у це коло, того в цьому творі називають «окільцьованим», нове слово для нового стану: включений, взаємно пов'язаний, без виходу нагору.

Зібрання є місцем, де народжуються правила. На кожному рівні устрою, у сусідстві, регіоні й країні, вони обговорюють і ухвалюють закони й бюджети своєї царини. Склад у них мішаний: одна частина складається з обраних осіб, які відповідають за свої пропозиції та оприлюднені зв'язки, друга з громадян, яких визначив жереб. Обрана частина приносить програму й відповідальність. Частина, визначена жеребом, вносить до зали суспільство в усій його широті й ламає картелі, що утворюються навколо кожних виборів. Жодна група не може сама зрушити зібрання, бо частину, яку заповнює жереб, вона не може ні купити, ні завчасно схилити на свій бік.

Посади на час виконують те, що ухвалюють зібрання: вони адмініструють, будують, забезпечують і організовують. Їхніх керівників призначають у відкритій процедурі за придатністю, на обмежений строк, вони змінюються і звітують. Жодна посада не належить людині. Кожну їй позичають і знову забирають.

Рада мудрих є одним із цих органів, але не їхньою вершиною. Її завдання полягає в довготривалій міждисциплінарній орієнтації, у мисленні поза обрієм нагальних питань, що дає іншим органам

проєкти й зважування. Вона радить, накреслює й застерігає. Вона не наказує і не вирішує сама. Її сила в судженні, а не в доступі до важелів.

Етичні ради діють на всіх рівнях як інстанції, що перевіряють засади. Вони перевіряють законопроєкти й далекосяжні рішення не лише на правову й економічну узгодженість, а й на сумісність із п'ятьма засадами. До них входять представники науки, філософії, мистецтва, догляду, ремесла й тих груп, яких інакше не чують, і вони мають сильне право перевірки та відкладальне вето. Вони можуть зупиняти розвиток подій, що докорінно суперечить цінностям устрою, і повертати справу зібранню й громадянам. Тим самим вони мають вплив, а не необмежену владу.

Суди застосовують право обов'язково й однаково для всіх. Вирішальне те, що вони застосовують його й до решти органів Кільця. Жодна посада і жодна інституція не стоїть над правом.

Орган прозорості й контролю нарешті забезпечує основу, без якої Кільце не може діяти: відкритий доступ до інформації. Він гарантує, що рішення, грошові потоки й конфлікти інтересів простежувані, він спостерігає за станом основних прав і не допускає, щоб якийсь орган осліпив інших, одноосібно розпоряджаючись знанням.

Ці органи контролюють одне одного по колу. Зібрання ухвалює, але етичні ради можуть зупинити. Посада виконує, але суди її зв'язують. Рада мудрих накреслює, але не вирішує. Контрольний орган бачить усе, але нічого не наказує. Жоден не може діяти без інших, жоден не стоїть над іншими, і немає місця, де закінчується ланцюг контролю. Саме в цьому розрив із пірамідою: там, де немає верхівки, немає й найвищої мішені для захоплення.

Рівні і субсидіарність

Кільце не одне, їх багато. Устрій збудовано рівнями, від сусідства через місто й регіон до країни й до планетарного рівня, про який говорить розділ про світовий порядок. Кожен рівень сам є Кільцем із зібранням, посадами, етичною радою, судом і контрольним органом. Між рівнями діє субсидіарність у жорсткій формі: вищий рівень може лише те, чого нижчий справді не може. Рішення ухвалюють якомога ближче до людей і до справи, а влада тече знизу вгору, а не навпаки. Дитячий майданчик належить до сусідства, водогін до регіону, кліматична мета до союзу країн.

Громадяни як зовнішній якір

Кільце, що обертається лише саме в собі, лишалося б замкненою системою. Тому знизу Кільце заякорене в народі. Громадяни є тим єдиним вузлом, що перебуває поза інституційним колом, і вони тримають установчу владу: вони можуть відкликати органи Кільця, заперечувати їм і наново їх укомплектовувати. Члени Ради мудрих та інших органів служать за відкличним дорученням. Їхні повноваження позичені, а не власні. Влада в SOLIS не є нагородою, а позикою.

Що громадяни вирішують самі, а що лишають зібранням, визначено точно, щоб ні одне, ні друге не розросталося без меж. Безпосередньо громадянам належать чотири речі: ухвалення самого устрою, кожне торкання його ядра, відкликання й нове укомплектування його органів і питання, які зібрання їм виносить або які до них підносить ініціатива з достатньою підтримкою. Усе інше, закони, бюджети, задуми й повсякдення устрою, вирішують зібрання, у яких громадяни через жереб і так сидять самі. Так на-

родовладдя лишається коренем, і при цьому не кожен водопровід стає предметом референдуму.

Однак тут криється небезпека, якої SOLIS свідомо уникає. Чиста безпосередня влада більшості повернула б саме ті сили, які устрій від початку відкидає: популізм, маніпуляцію, ехокамери, гамір голосів без напрямку. Відповідь на це SOLIS уже несе в собі. Влада громадян здійснюється не як сире голосування, а через структуровану систему дорадчої участі: поінформовану, засновану на фактах і захищену від маніпуляції. Перед кожним рішенням громадян вони отримують перевірені й різноманітні інформаційні основи, доступ до фахових форумів і допомогу в етичному зважуванні. Лише на цій основі ухвалюють рішення. Так народовладдя лишається коренем легітимності й не обертається на популізм.

Так складається докупи те, що окремо не тримає. Влада є Кільцем без верхівки, Кільце заземлене в народі, а народовладдя проходить крізь дорадчий фільтр. Це і є застосування устрою до самого себе: SOLIS керує собою за тими самими принципами, за якими дає суспільству керувати собою.

◆ Механіка проти захоплення

Щоб це лишалося механізмом, а не простим принципом, Кільце спирається на чотири конкретні складники.

Перший є жеребкуванням. Частину зібрань і контрольних органів не обирають і не призначають, а заповнюють за ротацією жеребом із громадян, за зразком античної булі й суду присяжних. Жереб не можна підкупити заздалегідь. На жеребі не збудуєш кар'єри. Із жереба не може скластися стійкий картель. Це непідкупний елемент системи.

Другий є примусовою ротацією з обмеженням строків. Влада переходить із рук у руки, замість осідати. Там, де ніхто не лишається на одному місці досить довго, щоб зробити його своїм, ніщо не обростає кіркою.

Третій є правом відкликання й нового укомплектування. Раду мудрих і кожен інший орган може розпустити й наново укомплектувати структурована, поінформована більшість громадян. Вартові служать, доки тримає їхнє доручення, і не довше.

Четвертий є відокремленням влади над інформацією від влади рішення. Жоден орган не може водночас визначати, що відомо, і вирішувати, що робити. Орган прозорості й контролю стежить, щоб основа знання була спільною й відкритою, аби жоден вузол не міг панувати над іншими через монополію на інформацію.

◆ Жереб і фаховість

Заперечення напрошується: як випадково визначений громадянин має судити про речі, яких не розуміє? Відповідь криється в завданні, яке виконує жереб. Він заповнює не фахове завдання, а контроль. Нікого не обирають жеребом, щоб керувати електростанцією чи проводити операцію. Жеребом обирають того, хто перевіряє, чи ті, хто керує й веде, діють чесно, пропорційно й у дусі засад. Для цього потрібна не фахова освіта, а здатність судження, час і добра інформація. Про останню дбає контрольний орган, який дає кожному органові, визначеному жеребом, знавців різних напрямів, що можуть суперечити одне одному. Хто витягнув жереб, на час служби звільнений від роботи, а служба зараховується як внесок. Хто не може чи не хоче, може відмовитися. Жереб, що примушує, утратив би свою гідність. Так

випадок стає не дилетантизмом, а тим, чим він століттями є в суді присяжних: непідкупним поглядом спільноти.

Відбір Ради мудрих

З цих складників випливає й відповідь на питання, на якому спотикається правління мудреців: як укомплектувати Раду мудрих, щоб прихований фільтр мудрості не став предметом захоплення.

SOLIS відмовляється від органу, що в закритій процедурі судить про мудрість кандидатів. Його місце посідає багатоступенева й відкрита процедура. Кандидатів широко висувають і публічно перевіряють, і то за оприлюдненими мірилами, які можна оскаржити: за доведеним судженням, за життєвими здобутками, за підтвердженою здатністю нести відповідальність, а не за непрозорою кількістю балів за «мудрість». Вирішальну роль у цій процедурі відіграє громадянський орган, визначений жеребом, який сам змінюється, а тому його не можна купити заздалегідь. Остання установча влада і право відкликання лишаються за громадянами. Строки повноважень обмежені, мандати відкличні. Тож мудрість не засвідчують раз і назавжди. Рада постійно лишається підзвітною й заміннною.

Рішення в умовах браку часу

Обговорення потребує часу, а не кожна ситуація його дає. Пошесть, прорив дамби, напад на енергомережу вимагають рішень за години, а не за місяці. Тут чатує спокуса кожного устрою створити в ім'я біди повноваження, що стоять над правилами, а історія показує, що такі повноваження рідко повертають. Тому SOLIS будує виняток так, щоб він сам себе завершував.

Надзвичайні повноваження можливі, але вони вузько окреслені, публічні, обмежені в часі й мають строк чинності, який без нового рішення зібрання не продовжується. Орган, частково визначений жеребом, перевіряє кожен захід заднім числом, а все, що збудовано в біді, підлягає обов'язку демонтажу. Устрій може бути швидким, не гублячи себе, бо швидкість має кінець, що встановлений уже на початку. Як ці щаблі виглядають докладно, описує розділ про безпеку.

Устрій, що тримає і з помилковими людьми

Вирішальний пробний камінь устрою влади не те, чи діє він із добрими людьми, а те, чи лишається він справедливим і з помилковими, корисливими людьми. Кільце збудовано саме на цьому припущенні. Воно не вимагає, щоб посадовці були мудрими й безкорисливими. Воно вимагає лише, щоб ніхто не міг надовго закріпитися. Коло без верхівки, чиї органи частково визначає жереб, які змінюються, відкличні й стоять під відкритою інформацією, лишається виправним, навіть коли окремі люди намагаються його використати. Відповідальним при цьому лишається кожен: хто вирішує, робить це під власним ім'ям, із публічним обґрунтуванням і перед обличчям суду, що зв'язує його, як будь-кого іншого. Отже, SOLIS розв'язує питання влади не надією на кращих людей. Він розв'язує його структурою, що витримує людську спокусу влади, і саме це відрізняє надійний проєкт від простого бачення.

Громадськість, медіа і питання права на тлумачення

Там, де суспільства розпадаються, розпадові зазвичай передує втрата: утрата спільного ставлення до дійсності. Без дієвої, вільної й водночас відповідальної громадськості люди вже не знають, на що спертися. Владні еліти безконтрольно визначають оповіді, факти стають зброєю, а громадяни впадають або в байдужість, або у фанатизм. SOLIS протиставляє цьому медійний устрій, вільний не лише в правовому сенсі, а й етично обґрунтований, прозорий, розмаїтий і доступний.

Цей устрій стоїть між двома хибними формами й уникає обох. В авторитарних системах медіа стають знаряддями керування. У системах, що їх рухає лише прибуток, вони стають машинами, які перетворюють увагу на гроші, ставлять рейтинг над змістом і розкол над порозумінням, а в цифровій громадськості виникають монополії думки, що алгоритмами визначають, що буде помічене. Тому SOLIS не знає ні медіа, якими керує держава, ні ринку, що йде лише за максимізацією прибутку. Медійні організації працюють за перевірним етичним кодексом. Їхні структури власності, грошові потоки й конфлікти інтересів треба оприлюднювати, бо незалежність виникає лише там, де медіа вільні й водночас несуть відповідальність.

Тим самим постає найважче питання кожного відкритого суспільства, і SOLIS його не обходить. Вільна громадськість мусить уміти захищатися від цілеспрямованої дезінформації й маніпуляції, що підривають спільне рішення. Але кожна інстанція, здатна визначати, що слід вважати хибним, сама стає найбільшою небезпекою, брамою, крізь яку історично проникає повзучий авторита-

ризм. Тому відповідь не може полягати в міністерстві правди, що розпоряджається істинним і хибним, а лише в процедурі.

Ця процедура спирається на кілька рішень. Немає державної попередньої цензури. Звичайна відповідь на хибні чи шкідливі твердження є контраргументом, контекстом і позначкою, а не видаленням. Там, де втручання все ж розглядають, воно йде змагальною процедурою: рішення ухвалює контрольний орган, частково укомплектований жеребом, тягар доведення лежить на твердженні, що щось хибне чи маніпулятивне, обґрунтування публічне, і рішення можна оскаржити. Понад усім стоїть непорушна межа: цю процедуру ніколи не можна спрямовувати проти критики самого SOLIS, його інституцій чи посадовців. Політичну незгоду захищено категорично. Саме ця межа не дає необхідному захистові від маніпуляції стати знаряддям утримання влади.

Прозорість стосується не лише медіа, а так само органів устрою й економіки. Рішення, грошові потоки й конфлікти інтересів мусять бути відкритими для огляду. Реєстри впливу обов'язкові й публічні, а громадяни мають право знати, хто вплинув на рішення, на яких даних воно ґрунтувалося і які альтернативи розглядали. Цифрові платформи нарешті, як головні арени сьогоднішньої розмови, трактують як частину демократичної інфраструктури, а не як суто приватну справу. Їхні алгоритми мають бути відкритими й перевірними, інші голоси мусять знаходити чесний доступ, і на них також поширюються названі процедурні й захисні межі.

Найглибший захист, однак, полягає не в органі втручання, а в освіті. Населення, яке змалку навчилося перевіряти джерела, порівнювати погляди й розпізнавати маніпуляцію, є найсильнішим захистом від викривлення громадськості, і воно робить будь-яку інстанцію втручання якомога зайвішою. Тому мета медійного

устрою не повний контроль інформації. Мета є зріле суспільство, яким не можна маніпулювати, яке судить критично й упевнено, уміє сперечатися, не руйнуючи себе, і вміє слухати, не скоряючись.

◆ Вартові і вимірювальні прилади

Особлива пильність стосується мірил, якими устрій вимірює власний стан. Захист основних прав можна спостерігати, але кожен показник, що стає метою, з часом утрачає свою виразність: там, де число вирішує про благо устрою, зростає спокуса обслуговувати число замість справи. Тоді вихолощення відбувається не відкритим нападом, а нечутно, тоді як прилад і далі показує здоров'я. SOLIS відповідає на це подвійно. Самі мірила змінюються, їх визначають змагально й свідомо ставлять під сумнів, а поряд із вимірюваним спостереженням стоїть непередбачувана перевірка, яку несуть громадяни і до якої неможливо підготуватися. Так наглядають не лише за вартовими, а й за вимірювальними приладами.

Як змінюється устрій

Щоб устрій, що вчиться, міг змінюватися, не гублячи себе, йому потрібен упорядкований спосіб змінювати власні правила. SOLIS розрізняє для цього два рівні. Ядро, тобто п'ять засад, основні права й несучі запобіжники від захоплення, вилучене з повсякдення політики: жодне зібрання і жодна посада не можуть його торкнутися. Лише самі громадяни можуть його змінити, і то лише через високі перепони: великою більшістю, після

докладного обговорення, із часовим проміжком між рішенням і підтвердженням і протягом більш ніж одного покоління. Усе інше рухається вільніше, через зібрання й систему дорадчої участі. Так поєднується те, що окремо зазнає поразки: рухливість, без якої устрій кам'яніє, і твердість, без якої він здає себе.

◆ Право піти

До зрілості, якої цей твір довіряє громадянам, належить і право не лише відкинути устрій зсередини, а й покинути його. Хто не хоче жити за п'ятьма засадами, не змушений лишатися. Право піти саме є запобіжником: устрій, який дозволено покинути, мусить переконувати тим, що він дає, а не замкненим виходом. Як упорядковано це право, щоб воно не стало важелем для руйнування спільноти, розглядає розділ про світовий порядок.

Розділ

03

Право і справедливість

Суперечка через шум майстерні під квартирою Мари закінчилася не в суді. Вона закінчилася за кухонним столом, із посередницею із сусідства, планом робочих годин і дверима, які тесля утеплив. Через два роки Мара сама сиділа в судовій колегії, визначена жеребом, як і кухарка поруч із нею. Чоловік підпалив склад зі злості, бо підприємство його обійшло. Його не замкнули. Він рік відбудовував склад разом з іншими і познайомився з вартовим, який тієї ночі ледь не загинув.

Істрій виявляє свій характер не на тих, хто його дотримується, а на тих, хто його порушує. Тому поводження з несправедливістю не є околицею права, а його справжнім випробуванням: на ньому видно, чи засади суспільства чинні й тоді, коли стають незручними. У багатьох наявних системах люди сприймають правосуддя як непрозоре й перебюрократизоване, залежне від грошей і впливу, спрямоване на кару, а не на відновлення. Процеси тягнуться роками й лишають по собі зрештою самих переможених. SOLIS відповідає на питання несправедливості не рефлексом відплати. Він відповідає правом, що захищає, відновлює й береже гідність навіть того, хто її порушив.

Подвійна структура етики і права

Суспільство справедливе рівно настільки, наскільки справедливе його право. Цінності задають напрям. Без інституцій, що чинять правосуддя й забезпечують його виконання, вони лишаються теорією. Тому SOLIS поєднує етику й право в подвійну структуру, яку вже закладено в Кільці: етичні ради перевіряють, чи сумісні закони й далекосяжні рішення з п'ятьма засадами, і зупиняють те, що їм суперечить. Суди застосовують правила обов'язково й однаково для всіх. Одна сторона питає, чи закон добрий, друга, чи його дотримуються, і жодна не заступає іншу. Закони слугують тому, щоб конкретизувати засади. Вони ніколи не сміють їх заступати й ніколи не сміють їх викривлювати. Так

постає устрій, що не лише формально правильний, а й морально обґрунтований і ставить у центр не владу, а рівновагу.

Право, яке розуміє кожен

Право в SOLIS доступне. Воно не сміє бути таємним кодом, який розшифровують лише фахівці. Головні правила, права й процедури викладено ясною мовою, їх пояснюють у школах і їх легко знайти в цифровому вигляді. Хто потрапляє в конфлікт, без довгих пошуків бачить, які в нього права, які кроки йому відкриті і де шукати допомоги. Правову допомогу гарантовано незалежно від статків. Крім того, право в SOLIS прозоре: жоден вирок не ухвалюють без публічного обґрунтування, жоден процес не йде без перевірних мірил. Хто судить, відкриває, за якими критеріями вирішує, щоб учасники могли зрозуміти, чому ухвалено саме таке рішення, навіть якщо результат їм не до вподоби. Бо довіра виникає лише там, де люди знають, що їх судять не за свавіллям і не з прихованих інтересів.

Межі відплати

Очевидна відповідь на несправедливість є відплатою: хто завдає шкоди, той має зазнати шкоди. Вона давня й зрозуміла, і вона сягає надто недалеко. Учинок, за який відплачено, лишає-

ться вчиненим, утрата потерпілого лишається невиліковною, а покараний повертається, обтяжений пережитою жорстокістю, у ті самі обставини, з яких виріс учинок. Тому устрій, що черпає свою безпеку лише з покарання, породжує не спокій, а повторення: переповнені заклади, високі частки рецидиву й цілі групи, що мандрують між злочином і в'язницею. Звідси для SOLIS випливає тверезa засада. Покарання не є метою, а засобом, і воно виправдовується лише тим, чого досягає.

Відновне правосуддя

Місце відплати посідає відновне правосуддя. Його мірою є не завдане, а вилікуване страждання, і воно водночас переслідує три мети. По-перше, відшкодування для потерпілого: там, де шкоду можна виправити, виправлення має перевагу, і потерпілий отримує справжнє відшкодування замість символічного вироку. По-друге, повернення правопорушника: там, де вчинок виник зі злиднів, залежності чи хвороби, поряд із санкцією стоїть усунення причини, бо хто лишає причину недоторканою, той запрошує повторення. По-третє, захист інших: позбавлення волі лишається засобом щодо тих, від кого походить серйозна небезпека. Але й воно слугує безпеці й поверненню, а не помсті. Так покарання вимірюють його дією, а не його жорсткістю.

Хто завдає шкоди, того не просто замикають. Його включають у процес, що дає йому збагнути наслідки своїх дій і залучає до їх усунення. Підлітка, який пошкодив чуже майно, не таврують, а включають у програму, що розуміє його й дає йому разом з

іншими лагодити зроблене. Підприємство, що порушує екологічні стандарти, не лише сплачує штраф, а й активно долучається до відновлення разом із фахівцями й ураженими громадами. Репресивне покарання часто бореться лише із симптомами. SOLIS цілить у причини, бо саме там лежить тривала дія.

Чесний процес і рівність перед правом

Щоб право не обернулося свавіллям, воно спирається на процесуальні гарантії, які не поступаються жодній доцільності: презумпцію невинуватості, тягар доведення на обвинуваченні й право на захист, вислуховування й незалежну перевірку. Хто обвинувачений несправедливо, отримує повний захист і допомогу. Вирішальною, однак, є засада, що відокремлює SOLIS від будь-якого правосуддя панування: право однакове для всіх, і воно чинне й для органів Кільця. Суди застосовують до Ради мудрих, етичних рад, зібрань і кожного посадовця ті самі мірила, що й до кожного громадянина. Жодна посада і жодна інституція не стоїть над законом. Право, що щадить могутніх, уже не є правом, а знаряддям.

Відкрите тлумачення засад

П'ять засад утворюють ядро устрою, що не підлягає торгу. Їхнє застосування в окремому випадку таким не є. Чого

вимагає гідність, коли стикаються дві гідності, або чого вимагає відповідальність за планету супроти свободи окремої людини, вирішується в тлумаченні, а тлумачення є владою. Звідси випливає, що SOLIS не віддає його жодному замкненому колу тлумачів. Судочинство щодо засад відкрите й змагальне. Складні випадки розглядають представники протилежних сторін перед судовою колегією, частково визначеною жеребом, кожне рішення публічно обґрунтовують і разом із ним оприлюднюють окрему думку, а прецедент лишається оскаржуваним. У найпринциповіших питаннях бере участь громадянський орган, визначений жеребом, щоб тлумачення ядра лишалося заякореним у громадянах. Так засади непорушні, а їхнє прочитання все ж перевірне. Ніхто не розпоряджається ними як останній.

Суперечка між громадянами

Не кожна несправедливість є злочином. Здебільшого це конфлікт. Там, де устрій кожну суперечку відразу жене до суду, він робить людей супротивниками, а суди фабриками. Тому право в SOLIS ступеневе. На початку стоять медіація й діалог, на місці, швидко й незалежно від статків учасників. Навчені посередники рано помічають напругу й супроводжують порозуміння. Суперечку в сусідстві через шум, сміття чи непорозуміння між культурами залагоджують, перш ніж вона дійде до заяви. Лише там, де порозуміння не вдається або права зачеплено в принципі, вирішує суд, а в питаннях, що стосуються самого устрою, остання інстанція. Уже діти вчаться висловлювати конфлікти, замість витісняти їх або

розв'язувати силою. Так право лишається доступним, а суперечка частіше закінчується тривким рішенням, ніж переможцем і переможеним.

Хто чинить правосуддя

Систему тримають судді й посередники, які просуваються не за логікою кар'єри чи влади. Їх призначають у відкритій процедурі за придатністю, вони проходять ґрунтовну фахову, етичну й психологічну перевірку, постійно вдосконалюються, і їх регулярно перевіряють етичні ради та органи, частково визначені жеребом. Їхню незалежність захищено: жодна посада і жодне зібрання не можуть усунути суддю через вирок. Але й вони не сидять на одному місці довічно. Вони переходять між судами й рівнями, їхнє головування обмежене в часі, а їхню роботу публічно перевіряють. У судових колегіях беруть участь громадяни, визначені жеребом, щоб право не стало справою касти, а лишалося судженням спільноти. Бо правова система сильна лише настільки, наскільки сильні доброчесність, здатність судження й співчуття тих, хто її застосовує.

Понад усім стоїть засада, що пов'язує право з порядком влади: ніхто не стоїть над правом, ані посадовець, ані інституція, ні Рада мудрих, ні етичні ради. Отже, право не є знаряддям могутніх, а щитом слабких. Немає класового правосуддя, де статки відкуповуються, немає непрозорих процедур без обґрунтування і немає права, що лише карає, замість лікувати причини.

Межа примусу

Понад усім стоїть межа, яку зберігає навіть винний. Жодне покарання не сміє торкатися гідності людини. Немає катувань, немає принизливого поводження і немає покарання, що назавжди виключає людину зі спільноти. Кожна санкція пропорційна, обмежена в часі, перевірна й спрямована на повернення. Ця межа не є поступкою м'якості, а наслідком фундаменту: гідність, що в першій засаді не знає жодних умов, не знає й умови провини.

Розділ

04

Безпека, оборона і мир

Тієї ночі, коли піднялася ріка, на кожному екрані міста світився той самий знак: підвищена пильність, оголошена об одинадцятій десять, обґрунтована трьома реченнями, чинна до середи. Мара стояла з Рятувальним корпусом на дамбі. Йонас, її чоловік, разом зі своєю командою переносив ліжка в будинку для літніх людей на верхній поверх. У середу рівень води впав, і щабель сам вичерпався, без того щоб хтось мусив його скасовувати. Повноваження, яких потребувала та ніч, у четвер знову зникли, а звіт читав орган, визначений жеребом.

Будь-який устрій зрештою спирається на питання, яке багато проєктів обходять: хто розпоряджається силою? Держава, від часів Макса Вебера, є тією інстанцією, що претендує на монополію легітимного насильства. Хто керує цією монополією, поліцією, обороною й крайнім примусом, той в останній інстанції панує над усім іншим, хоч як ретельно впорядковано решту органів. Кільце, що розподіляє владу, але лишає силу неподіленою, було б лише фасадом. Звідси засада цього розділу: безпека не є винятком з устрою, а його найгострішим застосуванням.

Хто тримає меч

Спокуса полягає в тому, щоб в ім'я безпеки створити інстанцію, яка стоїть над правилами: на випадок біди, для захисту всіх, на обмежений час. Саме на цьому місці історично загинула майже кожна свобода, бо раз передані надзвичайні повноваження рідко повертають. Влада, що мала пережити бурю, переживає бурю. SOLIS робить із цього висновок, що не сміє бути місця, де сила вислизає з-під контролю. Відповідь на давнє питання, хто стереже вартових, і тут не є вищою вартою. Вона та сама, що й усюди: структура, у якій ніхто не може закріпитися.

Окільцьований апарат сили

Чотири складники зв'язують силу так само, як чотири складники зв'язують політичну владу. По-перше, цивільний нагляд органів, частково визначених жеребом: над збройними органами наглядають не такі самі, як вони, а громадяни, і керівництво сил безпеки стоїть під зібранням, а не поряд із ним. По-друге, ротація командування й обмеження строків посад, щоб довкола сили не склалося ні тривкого картелю, ні особистого почту. По-третє, відокремлення наказу від виконання, а також розпорядження від перевірки: хто наказує застосувати силу, не сміє водночас вирішувати про її правомірність. По-четверте, повна простежуваність кожної операції, кожного розпорядження й кожної закупівлі. Зброю й спорядження закуповують у відкритих процедурах із відкритими книгами, без прихованого впливу, і ніщо, що слугує силі, не постає в темряві.

Над цими складниками стоїть непорушна межа: сила устрою ніколи не сміє обертатися всередину проти політичної незгоди. Так само як процедура втручання в медійному устрої ніколи не сміє обертатися проти критики SOLIS, апарат безпеки ніколи не сміє обертатися проти тих, хто устроєві заперечує. Ця межа не дає захистові устрою стати знаряддям його закам'яніння.

Внутрішня безпека без поліцейської держави

Безпека всередині постає в SOLIS не передусім зі стеження й залякування, а з усунення їхніх причин. Там, де нікого злидні, відторгнення чи безвихідь не штовхають до злочину, злочинність падає ще до того, як її шукає патруль. Там, де все ж треба захищати, діє засада найм'якшого засобу: якомога менше примусу, сила лише як відповідь на силу. Сили безпеки є частиною спільноти, а не її окупантами. Їх навчено деескалації так само, як утручанню, і їх знають там, де вони несуть службу. Тут діє асиметрична прозорість, що проходить крізь увесь твір. Повна прозорість стосується влади, кожної операції, кожного розпорядження, кожного засобу, тоді як життя окремої людини стоїть під захистом приватності. Так SOLIS перевертає напрям стеження: просвічують не громадянина, ховаючи апарат, а просвічують апарат, захищаючи громадянина.

Виняток, що сам себе завершує

Навіть устрій без верхівки мусить уміти діяти, коли біда не дає часу на обговорення. Тому SOLIS упорядковує виняток заздалегідь, у публічній ступеневій моделі, яку знає кожен. У звичайному стані діють звичайні правила. Підвищена пильність дозволяє навчання, поповнення запасів і посилення захисту критичних об'єктів. Часткова мобілізація відкриває укриття, скликає

резерв і зосереджує сили там, де небезпека. Повна мобілізація нарешті дозволяє евакуацію, перерозподіл засобів і відкриття гуманітарних коридорів через кордони. Кожен щабель пов'язаний із чітко окресленими повноваженнями, його публічно оголошують і обґрунтовують, і він має строк чинності. Без нового рішення зібрання він закінчується сам.

Те, що відрізняє виняток від надзвичайних повноважень, є обов'язком демонтажу. Після кожної ескалації скасовують те, чого вона вимагала: повноваження, збори даних, позиції, запаси. Орган, частково визначений жеребом, заднім числом перевіряє кожен захід, чи був він необхідним і пропорційним. Так SOLIS може діяти за години, і години не стають роками. Біда отримує те, чого потребує, і нічого з цього не лишає собі.

Зовнішня оборона без нападу

Збройна сила в історії завжди була двосічною. Вона давала захист і несла руйнування, забезпечувала стабільність і роздмухувала страх, обороняла народи й розв'язувала війни. У класичних системах армія часто слугує національним інтересам, проєкції сили, забезпеченню ресурсів, впливові, і тим веде до загарбницьких воєн, перегонів озброєнь і придушення всередині. Тому назовні в SOLIS діє розрізнення, від якого все залежить: напад заборонено, оборона легітимна. SOLIS не встановлюється силою і нікого не підкорює. І все ж він не зобов'язаний дозволяти знищити себе в ім'я толерантності. Суспільство, що збудувало щось справедливе, може це обороняти, не стаючи саме нападником.

Доктрина суто оборонна. Оборона захищає населення від нападів, убезпечує критичну інфраструктуру, дані й постачання і зберігає екосистеми й ресурси. Напад на енергомережу відбивають кібероборoною, і SOLIS сам при цьому не ескалує. Систему організовано рівнями: кібер- та інформаційний простір, повітря й космос, суходіл і море, а також цивільний захист, сили яких діють узгоджено. Її тримає резерв, який навчають модулями і який у повсякденні працює за своїм фахом. Немає наступальних місій, немає машини, що самостійно веде війну, і немає зброї, останнє рішення якої про життя не лежить у людських руках. Штучний інтелект може розпізнавати й оцінювати загрози, але не може ухвалити смертельного рішення без людського дозволу. Військове керівництво завжди стоїть під цивільним контролем, а отже, як кожна влада в SOLIS, під наглядом Кільця й під правом.

Назовні SOLIS шукає рівноваги обережності: спільних систем раннього попередження, контролю над озброєннями, протоколів надзвичайних ситуацій між устроями й союзів із тими, хто поділяє його засади, щоб суспільство, яке себе зв'язує, не стояло саме. Обороноздатність існує, достатня, щоб стримувати, і зв'язана, щоб самій не стати загрозою. Так SOLIS вивільняє оборону з логіки нападу й проєкції сили: жодних перегонів озброєнь, жодної загарбницької війни, жодного застосування проти власного населення, а захист людини й планети.

Оборона Землі і цивільний захист

Не кожна небезпека носить одностріл. Землетруси, повені, пошесті, техногенні аварії, сонячні бурі, що загрожують мережі, і небесні тіла на курсі зіткнення вражають людей тяжче, ніж більшість ворогів, і не питають про кордони. Тому SOLIS поєднує захисні структури з цивільними завданнями в оборону Землі. Окремі підрозділи, Рятувальний корпус, навчені бути вкрай мобільними й реагують на природні катастрофи, пошесті, техногенні аварії та загрози з космосу. Після землетрусу вони допомагають евакуації, дають аварійне живлення й забезпечують медичну допомогу. Астероїд, виявлений завчасно, відвертають, тоді як цивільний захист готує евакуацію.

Цивільний захист при цьому збудовано децентралізовано, як усе в цьому устрої, що мусить тримати в разі біди: розподілені запаси, укриття, аварійна енергія, багаторазово зарезервовані зв'язки і люди, яких навчили, а не взяли під опіку. Там, де небезпека загрожує всьому людству, оборона Землі стає частиною тієї планетарної оборони, про яку говорить розділ про світовий порядок. Її несуть спільно, і вона сама знову окільцьована, щоб захист від кінця ніколи не став приводом для піднесення однієї окремої сили.

Мир як діяльна праця

Найглибший захист, однак, не є апаратом, а відсутністю причин для насильства. Мир у SOLIS не є паузою між конфліктами, а тривалою працею: раннім знешкодженням напруги, усуненням несправедливостей, перш ніж вони стануть насильством, плеканням порозуміння через кордони, дипломатією, яка не починається лише в кризі. Те, що суспільство вкладає в запобігання, освіту й справедливість, йому не треба вкладати у зброю. Тож найдієвіше SOLIS захищає себе не тим, що б'є сильніше, а тим, що усуває горючу речовину, з якої постає насильство. Сила в цьому устрої означає стриманість, а не агресію.

Розділ

05

Економіка і ресурси

Квартира Мари нічого не коштувала. Вона була частиною підмурку, як вода, хліб і дорога на роботу. Каное коштувало балів цінності, три місяці її внеску, і вона відкладала на нього так, як відкладають на щось справді бажане. На підприємстві бюджет лежав відкрито: чого підприємство потребувало від постачальників, що воно зарахо-вувало учасникам, скільки йшло в резерв і скільки до каси регіону. Ніхто на цьому не багатів. Але ніхто ніколи не боявся кінця місяця.

Тож ен суспільний устрій, проговорює він це чи ні, відповідає на три економічні питання: кому що належить? Як виникає цінність і хто її отримує? І хто вирішує, що будуватимуть завтра? На цих трьох питаннях зазнали поразки устрої, які в усьому іншому вчинили правильно. SOLIS відповідає на них не одним зі старих рецептів. Він відповідає устроєм, що ринок не скасовує й не спускає з ланцюга, а обмежує: базове забезпечення як право, блага за вибором через засіб цінності, який не може перетворитися на владу, і капітал, що лишається в багатьох руках.

Власність і спільні блага

Власність належить до наймогутніших і водночас найсуперечливіших понять людської історії. Вона будувала й руйнувала суспільства, породжувала винаходи й розпалювала війни, уможливлювала свободу й узаконювала гноблення. Капіталізм часто бачить у власності саму свободу: хто володіє, той має владу, безпеку й змогу творити. Соціалізм нерідко колективізував власність, вважаючи, що приватне володіння сприяє нерівності й руйнує спільноту, і часто закінчувався бюрократичним закам'янінням, браком спонуки й корупцією в управліннях. SOLIS не міняє одне на інше. Він шукає нової рівноваги, що використовує сильні сторони обох принципів і уникає їхніх слабких: особисте майно лишається недоторканним, природні основи життя трактують як спільне благо.

Особисте майно в SOLIS захищено, бо воно є частиною самовизначення. Власний дім, власний одяг, власні знаряддя, зaощадження на власний задум, книжки, пам'ятні речі й передусім усе, створене власноруч, належать окремій людині. Вона може цим володіти, перетворювати, передавати й залишати в спадок. Майно в цьому сенсі сприяє творчості, ідентичності й безпеці. Мисткиня зберігає повне право на свої твори, а родина зберігає право жити в збудованому нею домі й передати його дітям. Ти можеш бути багатим на ідеї, на мистецтво, на задуми й на особисті скарби. Ти лише не можеш збагатитися, відбираючи в інших повітря, щоб дихати, воду, щоб пити, і землю, щоб жити.

Інакше справа стоїть із великими основами життя: водою, ґрунтом, повітрям, джерелами енергії й сировиною. Вони не можуть належати комусь приватно, бо ніхто їх не створив, бо вони є умовою виживання всіх і бо зловживання ними вражає цілі суспільства, екосистеми й покоління, а не лише окремих людей. Тому в SOLIS підприємство не може придбати джерело води й закрити до нього доступ населенню. Жоден інвестор не може скупити землю, щоб спекулятивно тримати її облогом, тоді як люди не знаходять житла. Ніхто не може поводитися з повітрям так, ніби воно товар.

Ці спільні блага управляються спільно, і то, слідом за порядком влади, зібраннями й посадами відповідного рівня, за порадою фахівців і під перевіркою етичних рад. Державною власністю вони не є, бо держави, що стоїть над людьми, цей устрій не знає. Користування ними впорядковано так, щоб нікого не морили голодом і не визискували і щоб доступ мали й майбутні покоління. Для цього слугують відкриті платформи, де видно, скільки води, енергії чи ґрунту де споживають. Для цього слугують межі видобутку, що визначають, скільки можна взяти, не шкодячи системі,

санкції проти творення монополій і тіньових ринків і програми, що заохочують ощадливе користування. Так SOLIS долає хибний вибір між безмежною приватною владою, що руйнує колектив, і тотальним колективним контролем, що душить особу. Він дає свободу там, де вона сприяє творчості, винахідливості й ідентичності, і спільне управління там, де на кону виживання й сталість. Із цього виростає рівновага, а з неї довіра. Окрема людина знає, що має свій простір і свою безпеку, і водночас знає, що основи життя будуть відкриті і її дітям.

Базове забезпечення і бали цінності

Гроші століттями були головним знаряддям людства. Вони уможливлювали торгівлю й спричиняли кризи, підживлювали винаходи й штовхали суспільства у злидні, обіцяли свободу й творили залежність. У капіталізмі гроші часто стають мірою всіх речей: хто їх має, той може купити вплив, забезпечити собі безпеку й співвизначати правила. Соціалізм нерідко пригнічував або суворо контролював гроші і тим часто породжував бюрократичну задубілість, дефіцит і тіньові ринки. SOLIS не замінює гроші просто новим засобом обміну. Він творить подвійний устрій із чітким поділом між базовим забезпеченням і благами за вибором.

◆ Базове забезпечення є правом, а не оплатою

Кожна людина в SOLIS має гарантоване право на основи життя: житло, енергію, харчування, здоров'я, освіту й базову мобільність. Вони не є ринковим товаром. Їх не купують, а надають.

Зібрання рівнів планують потрібні для цього потужності, житло, водогони, школи, клініки, транспорт, а підприємства, які їх забезпечують, утримують зі спільної частки, про яку йтиметься далі. Ніхто ніколи не мусить платити за базове забезпечення. Молода доросла людина отримує тим самим без зустрічної послуги право на базове житло, а родина отримує основні харчі як право, а не за плату. Базове забезпечення є підмурком, а не розкішшю: простим, надійним і однаковим для всіх. Тим самим забезпечено основу, нижче від якої жодна людина не може впасти, незалежно від своєї трудової біографії.

Підмурок усюди рівноцінний, але не всюди однаковий. Два базові помешкання ніколи не бувають тими самими, і одне виходить на парк, а друге на вулицю. Там, де блага базового забезпечення відрізняються, вирішує правило, а не знайомство: спершу потреба, тобто розмір домогосподарства й близькість до роботи, школи й догляду, далі черговість реєстрації, а там, де кілька людей мають рівне право, жереб. Строки очікування публічні. Якщо вони зростають, це доручення посадам будувати, а спостереженню за основними правами повідомити про це. Хто хоче більше, ніж підмурок, більшого помешкання чи кращого розташування, обмінює на це бали цінності, бо там починається благо за вибором.

◆ Бали цінності для благ за вибором

Для всього, що виходить за межі базового забезпечення, більшого помешкання, подорожі, інструмента, знаряддя для власного задуму, слугують бали цінності. Вони прив'язані до особи й безвідсоткові. Вони виникають лише з реального внеску, із праці, догляду, виховання, винаходу й волонтерської служби, і їх вимірюють годинами, кваліфікацією й потребою спільноти. Їх не можна

накопичувати й не можна спекулятивно продавати, а їхня відносна вартість відображає суспільну користь, сталість і рідкісність. Інженерка отримує бали цінності за роботу на енергоустановці, доглядальник за щоденну опіку над людьми, мисткиня за свій твір, батько за роки, коли він виховує своїх дітей. Вирішальне те, що відрізняє такий засіб від грошей: він не може перетворитися на капітал, що сам себе примножує й переходить у владу. Бал цінності є річкою, а не озером.

Як виникають ціни без центрального плану

Тут стоїть найважче питання кожного економічного устрою, що відтісняє ринок, і SOLIS його не обходить. Ціна є інформацією. На ринку вона виникає з незліченних децентралізованих рішень і показує, чого бракує і що потрібне. Устрій, що скасовує ринок, стоїть перед питанням, як він без цього сигналу визначатиме, чого варті речі, а історія показала, що жоден центр не здатен обчислити те, що обчислює ринок. SOLIS не претендує на таке всевідання. Він не замінює ринок центральним планом, а обмежує його.

Для благ за вибором відносні ціни в балах цінності не наказують згори. Вони виникають із децентралізованих сигналів, і то в трьох шарах. Перший шар становлять самі сигнали: постачальники й покупці повідомляють про пропозицію й потребу, і відносні ціни рухаються разом із реальною рідкісністю й реальним попитом. Так зберігається інформаційна функція ціни, яку чисте планування втрачає. Другий шар становлять тверді межі. До кожної ціни обов'язково входять екологічні витрати, тож переліт між континентами коштує більше балів, ніж поїздка потягом, а шкідливий виріб більше, ніж ощадлива альтернатива. Водночас

ніхто не може звужувати ринок чи будувати монополію, і кожен виріб має відкритий паспорт продукту, що показує речовини, енергію, навантаження й походження. Третій шар становить зворотний зв'язок. Уся система прозора й перевірна. Там, де сигнали ведуть до несправедливих чи нетривких результатів, спрацьовує петля корекції, що поєднує дані й зважування: постійне спостереження за рідкісністю й екологічним навантаженням з одного боку і перевірку етичними радами з другого. Виправляють при цьому межі, а не окремі ціни указом.

Це рішення є наближенням, а не досконалим обчисленням, і воно відкрито визнає це. Воно мириться з певною розмитістю розподілу, бо це ціна за те, щоб уникнути обох глухих кутів: усевідного планування, яке неможливе, і спущеного з ланцюга ринку, що стає несправедливим. Форма бала цінності дбає про те, щоб навіть там, де ціна лишається розмитою, з цього не постав важіль накопичення й влади, бо бал не можна накопичити, не можна на ньому спекулювати, і він прив'язаний до реального внеску.

◆ Заощадження без перетворення на владу

Те, що бал цінності не можна накопичувати, спрямоване проти олігархії, а не проти завбачливості. Між накопиченням, що переходить у владу над іншими, і помірним заощадженням на власний задум є різниця, яку устрій шанує. Тому бали цінності лишаються доступними для особистих цілей протягом належних строків, для дому, подорожі, майстерні, року нового початку. Їхня межа і їхнє згасання діють лише за порогом, на якому заощаджене стало б важелем над життям інших. Той самий поріг діє наприкінці життя. Бали цінності, які людина лишає по собі, до цього порогу переходять до її близьких, а понад нього до спільної частки. Так

засіб запобігає перетворенню на владу, не відбираючи в людини здатності планувати і не даючи династіям складатися через покоління.

Спільна частка

З чого устрій без грошей утримує свої школи, клініки й водогони? З тієї самої річки, що несе все інше. Кожне зарахування балів цінності відраховує частку до спільних кас рівнів: сталу базову частку з кожного внеску й зростаючу частку понад певним порогом. Хто отримує багато, той відсотково вносить більше. Це не покарання. Це визнання того, що кожен здобуток спирається на спільноту, на її інфраструктуру, освіту, здоров'я й мир. Зі спільної частки утримують підприємства базового забезпечення, наповнюють базову пенсію, поповнюють фонди й утримують посади. Вона заступає податок і відрізняється від нього двома речами. Вона проста, бо виникає біля джерела, і нікому не треба її декларувати, обходити чи стягувати. І вона видима, бо контрольний орган оприлюднює, куди тече кожна частка. Хто вносить, той бачить, що з цього постає.

Звідки беруться бали і скільки їх

Лишається питання, на яке мусить відповісти кожен устрій із власним засобом цінності: хто творить бали і хто визначає, скільки їх? Зарахування на особистий рахунок має в SOLIS два можливі джерела. Або його сплачує підприємство з того, що воно отримало за свої блага за вибором. Тоді бал лише змінює власника, і нічого нового не виникає. Або його сплачує спільна каса: за працю в базовому забезпеченні, за догляд, виховання й волонтерство, за службу тих, кого визначив жереб, за задуми фондів.

Лише тут виникають нові бали, і виникають вони виключно за зареєстрований внесок, ніколи ні за що, ніколи в кредит і ніколи з відсотком. Громадський банк, що їх творить, сам окільцьований: частково визначений жеребом, зі змінним складом і просвічений контрольним органом. Жоден орган не може творити бали для себе.

Кількість балів в обігу мусить відповідати тому, що можна виробити з благ за вибором. Якщо їх забагато, зростають усі ціни разом, а не лише ціни рідкісних речей. Якщо їх замало, блага лишаються непроданими, хоча люди їх потребують. Те й інше видно з публічного числа, загального рівня цін на блага за вибором, який контрольний орган постійно оприлюднює. Кількістю керують трьома важелями, і всі вони відкриті: базовою вартістю, яку приносить година внеску, розміром спільної частки й порогом, понад яким бали згасають. Їх установлює зібрання країни за порадою Ради мудрих і під перевіркою етичних рад, і воно може змінювати їх лише повільно й у визначених межах, щоб ніхто не збіднів за одну ніч. Те, що згасає понад порогом, і те, що екологічна надбавка додає шкідливим благам, гамує систему само, без того щоб хтось утручався. Отже, кількість балів не є таємною наукою. Вона є публічним числом, зміну якого треба обґрунтувати.

◆ Межа із зовнішнім світом

SOLIS живе не відособлено, а тому потребує впорядкованих переходів до світу звичайних валют. Прикордонна біржа дозволяє обмін між балами цінності й іноземними валютами. Однак щоб внутрішня властивість бала цінності, жодного накопичення й жодної спекуляції, не була зламана ззовні, ця межа є контрольованою мембраною, а не відчиненою брамою для арбітражу.

Обмін для окремих людей обмежено. Він покриває обґрунтовані зовнішні потреби, як-от подорожі чи імпорт, але не дозволяє відсмоктувати бали в чужі статки. Відплив у великому масштабі, що перетворив би бали цінності на іноземний капітал і з нього імпортував би назад владу, видимий і обмежений стелею. У зворотному напрямку діє те саме. Хто переїжджає з іншого устрою, приносить свої права, але не свою владу, бо чужі статки можна обміняти на бали цінності лише в тій самій мірі, що й для будь-кого іншого, а решта лишається тим, чим є: назовні. Буферний фонд тримає курс у стабільних межах і захищає від зовнішніх потрясінь і спекуляції, а ланцюги постачання, від яких залежить виживання, убезпечують усередині або через кількох партнерів, щоб ніхто не міг заморити устрій голодом ззовні. Підприємство, що експортує техніку, отримує бали цінності, які можна обміняти на прикордонній біржі в межах цих правил. Сенс межі саме в тому, щоб внутрішній устрій лишався захищеним від обхідного шляху через іноземну валюту. Мембрана пропускає цінність для реальних потреб і закриває шпарину, крізь яку хтось міг би втекти від правила ненакопичення.

Прозорість і безпека

Усі перекази йдуть через громадські банки, що слугують надійному виконанню, прозорості й контролю проти зловживань, а не прибутку. Дані лежать на інфраструктурі, захищеній від підробки. Рахунки назовні псевдонімні, їхнє приписання конкретній особі можливе лише за рішенням судді, а суспільство бачить узагальнені показники, а не життя окремої людини. Великі розподіли підлягають принципові чотирьох очей, зразки змови й фіктивних послуг виявляють і оприлюднюють, а той, хто викриває зловживання, перебуває під захистом. Так економічний устрій розв’язує

залежність від грошей і водночас зберігає користь упорядкованих ринків. Ніхто не мусить боятися, що не зможе задовольнити свої основні потреби. Ніхто не може встановити монополію на повітря, воду чи їжу. Жоден винахід уже не зазнає поразки через брак капіталу. Права на виживання й бали цінності для творення: у цьому рівновага, довіра й стабільність цього устрою.

Підприємства, капітал і інновації

◆ Підприємства без влади капіталу

Підприємства в SOLIS існують і далі, бо вони є рушіями динаміки, майстерності й спеціалізації. Цей твір називає їх підприємствами в розумінні справи, яку провадять, а не майна, яким володіють. Підприємство є спільнотою людей, що разом щось виробляють чи надають. Воно веде рахунок підприємства в балах цінності, через який отримує те, що віддає з благ за вибором, і витрачає те, чого потребує від постачальників. Із залишку воно оплачує внески своїх членів. Те, що лишається понад це, воно може тримати як резерв на заміну й ризик, до межі, що визначається його потребою. Те, що перевищує й цю межу, тече до членів і до спільної частки. Отже, підприємство може добре господарювати й зростати зі своєї майстерності, але не може стати статком, що скуповує інші підприємства, і не може стати владою, що пише правила. Інвестиції, яких воно потребує і не може покрити з резерву, воно бере у фондах. Ринку капіталу немає.

Люди на підприємстві є учасниками, а не товаром. Вони співвизначають керівництво й правила своєї праці, а керівництво є посадою на час, як і будь-яка інша. Успіх підприємства вимірюють не лише тим, що лишається наприкінці, а так само його стабільністю, внеском для спільноти, екологічним балансом і відповідальністю, і публічна прозора система оцінювання робить ці виміри видимими. Підприємство, що чесно оплачує своїх членів, використовує ощадливі матеріали й зміцнює місцеву громаду, оцінюють вище, ніж те, що лише заощаджує на витратах, і воно легше отримує те, чого потребує від фондів. Мета полягає в економіці, яка творить справжню цінність, замість пересувати числа: для людей, що в ній працюють, для громад, які вона забезпечує, для природи, якою вона користується, і для майбутнього, яке вона співтворить. Ідеться не про те, щоб максимізувати зростання саме по собі. Ідеться про те, щоб давати рости правильним речам: здоров'ю, освіті, творчості, сталості й справедливості.

◆ Мережевий розподіл капіталу

Тут криється питання влади, яке жоден економічний устрій не сміє оминути. Бал цінності є чистим обігом. Він тече, але не накопичується. Тим самим накопичення як джерело приватної надвлади знешкоджено, але воно не зникло. Воно перемістилося. Великі задуми вимагають великих засобів, а рішення, який задум їх отримає, є найнаслідковішим економічним рішенням узагалі. Тепер воно лежить на фондах, що наповнюються зі спільної частки й з повернень від успішних задумів. Щоб тут не постала нова верхівка, розподіл капіталу не віддають в одні руки, а зв'язують у мережу: багато фондів поряд, регіональні, фахові й керовані громадянами, кожен збудований за порядком влади, частково ви-

значений жеребом, зі змінним складом і підзвітний. Вирішальна тут надлишковість шляхів. Хто хоче втілити ідею, може звернутися до кількох незалежних фондів, тож «ні» ніколи не є «ні» системи. Це лише «ні» одних дверей. Стала частка засобів зарезервована для відмінного, що кидає виклик пануючому консенсусу. Так сила, що будує майбутнє, лишається розподіленою і не стає троном.

◆ Інновації без бар'єра капіталу

Дослідження й розробки не сміють зазнавати поразки через капітал. Фонди надають інфраструктуру, матеріали, лабораторний час і команди. Особисті зусилля оплачують балами цінності, а ідеї й винаходи після належного строку стають вільно доступними, тоді як винахідниця отримує визнання й дохід у балах цінності з доведеної користі. Науковець, що розробляє новий спосіб переробки, отримує ресурси з фонду, його команду утримують, а його самого вшановують за внесок, і при цьому винахід не замикають за патентом, що закриває загалові доступ. Задуми проходять через відкриті етапи, на яких вони або себе доводять, або закінчуються. Те, що зазнає поразки, зазнає її рано й повчально, а не пізно й дорого.

Праця і внесок

У більшості сьогоднішніх систем праця тісно пов'язана зі страхом: страхом не заробити досить, бути непотрібним, відстати або захворіти й вигоріти, а отже, стати нічого не вартим. Ми збудували суспільства, у яких праця передусім є засобом ви-

живання. Наслідком є люди, що застрягають у нелюбих заняттях, творчість, що задихається під щоденним тягарем, і винаходи, що лежать без руху, бо короткочасно нічого не приносять. SOLIS розуміє працю інакше: не як примус до виживання, а як вияв творчості, внеску й сенсу.

Оскільки основи життя в SOLIS гарантовано, ніхто не мусить працювати, щоб вижити. Це не веде до того, що ніхто більше не працює. Це веде до протилежного. Люди долучаються, бо бачать у цьому сенс, хочуть щось дати й розгорнути себе і бо все, що виходить понад підмурок, виникає з внеску. Молода мати викладає на неповну ставку, бо їй радісно передавати знання, а не зі страху втратити своє забезпечення. Літній інженер працює на енергоустановці, бо хоче робити щось осмислене, а не через тривогу за орендну плату. Хто нічого не вносить, не втрачає базового забезпечення, бо воно прив'язане до гідності, а не до досягнень. Але він живе на підмурку, а не над ним, і спільнота, що робить внесок видимим, не потребує примусу, щоб його очікувати.

Лишається питання, на яке мусить відповісти кожен устрій без нужди: хто виконує роботу, яку ніхто не любить? Передусім машина. Рутинну роботу, а також небезпечні, важкі й одноманітні заняття автоматизують, щоб люди могли зосередитися на тому, чого не можуть машини: творчості, співчутті, судженні, розв'язанні складних проблем, соціальній та емоційній праці. А там, де людина все ж мусить її виконувати, говорить бал цінності. Праця у вузькому місці, уночі, на холоді, у бруді чи з небезпекою приносить більше балів за годину, бо потреба спільноти є одним із чинників, якими вимірюють внесок. Те, що сьогодні збувають найменшою платнею, бо це мусять робити найбідніші, у SOLIS високо оплачують, бо цього потребують усі. Щоб автоматизація не робила людей зайвими, фонди утримують навчання впродовж жи-

ття, перекваліфікацію й підтримку талантів, а інновації відкриті для всіх, не лише для великих підприємств. Школяр з ідеєю пакувального матеріалу без пластику отримує доступ до інноваційного центру, не залежачи від заможних батьків чи грошодавців.

В економіці, де машини й штучний інтелект беруть на себе дедалі більше необхідної праці, давнє питання постає наново: навіщо людина працює і чим вимірюється вдале життя? SOLIS відокремлює внесок від примусу. Те, що автоматизація знімає з тягаря, вона повертає часом, для догляду, освіти, творення й спільноти. І мірило успіху зміщується. Успішний не найбагатший, а той, хто створює для спільноти щось тривке. Гідність праці залежить не від її здобутку, а від її сенсу.

Справедливість розподілу

Про справедливість говорить майже кожна політична дискусія, і все ж кожен розуміє під нею щось інше: одні абсолютну рівність, інші абсолютну свободу, ще інші чесний урівноважений обмін. У SOLIS справедливість розподілу не означає, що кожен отримує точно те саме. Вона означає три речі: що кожен має досить для гідного, безпечного й сповненого життя, що більше може мати той, хто особливо долучається, доки він не живе коштом інших, і що крайні нерівності, які розколюють суспільство, узагалі не виникають. Цей шлях випливає з подвійного розуміння. Радикальна рівність часто душить досягнення й винахідливість. Радикальна нерівність отруює суспільства, руйнує довіру й живить насильство.

Основа в тому, що ніхто не мусить боятися за голе виживання. Доступ до їжі, чистої води, медичної допомоги, безпечного житла, освіти й участі гарантовано як основне право, а не як милостиню. Матері, що сама виховує дітей, не треба тривожитися, чи зможе вона їх нагодувати й забезпечити, і літня людина не падає в ніщо. Це умова кожної дальшої свободи, бо хто бореться за виживання, не може вільно мислити, творити й розвиватися.

Над цією основою SOLIS визнає, що люди відрізняються талантом, спонукою й працездатністю. Хто багато вносить, бере на себе відповідальність чи рухає винаходи вперед, той може й більше мати: більший дім, дальшу подорож, більше засобів на власний задум, більше визнання. Вирішальне лише те, щоб це не ґрунтувалося на визиску. Можна бути заможним, бо щось створив, а не тому, що гнобив чи ошукував інших. Тому винагороджують науковицю з медичним винаходом, підприємство, що творить чесну працю й довговічні вироби, і митця, що збагачує культуру. Не винагороджують спекулянта, що робить гроші з грошей, не творячи цінності, підприємство, що перекладає свої шкоди на загал, і еліту, що визначає себе лише владою й відгородженістю. У SOLIS це розрізнення не є моральним закликом, а вбудоване в сам засіб цінності. З грошей не зробиш грошей там, де немає відсотка й спекуляції.

Щоб крайнощі взагалі не виникали, устрій не потребує подальшого перерозподілу, бо його механізми вирівнювання діють біля джерела. Спільна частка змушує того, хто отримує більше, відсотково вносити більше. Поріг накопичення не дає заощадженому стати владою. Правило спадкування не дає нерівності передаватися через покоління. Зібрані засоби не просочуються в непрозорі каси. Їх видимо й перевірно вкладають в освіту, здоров'я, винаходи й спільноту. Інноваційні бонуси дають тому,

хто постачає ідеї з довготривалою користю, не лише визнання, а й засоби, щоб їх утілити. Так устрій поєднує безпеку, якої люди потребують, щоб жити без страху, із динамікою, якої потребують суспільства, щоб іти вперед. Ідеться не про те, щоб демонізувати добробут. Ідеться про те, щоб поєднати його з відповідальністю й запобігти крайній бідності, бо вона паралізує все суспільство, а не лише тих, кого вона спіткала. Там, де люди відчувають систему як чесну, виникає довіра, а довіра є тим розчином, без якого економіка, політика й спільнота розпадаються.

Забезпечення в старості

Ставлення до старості показує, чи шанує суспільство своїх людей, чи кидає їх. У багатьох наявних системах забезпечення в старості позначене страхом: страхом не мати досить на старість, опинитися в бідності попри працю впродовж усього життя або стати тягарем для спільноти. Класичні пенсійні системи потрапляють під тиск через демографічні зрушення, непевне фінансування й життєві здобутки, яких не визнають чесно. SOLIS натомість гарантує гідність у старості як право, а не як милостиню. Ніхто не падає нижче встановленого рівня гідності, хто вносив, той простежувано отримує більше, а система лишається стабільною і в демографічних змінах.

Це забезпечення спирається на три стовпи. Перший є базовою пенсією: права на житло, енергію, здоров'я й харчування чинні в старості, як і в кожному іншому періоді життя, і забезпечують кожному гідне життя незалежно від трудової біографії. Другий

становлять бали доробку. Вони не є другими грошима, а пам'яттю життєвих здобутків. Кожен рік праці, догляду, виховання й волонтерства зараховують за годинами, кваліфікацією й потребою як бали доробку, і з їхньої суми в старості вимірюють постійне надходження балів цінності, яке утримують зі спільної частки молодших. Третій є продуктивним фондом, спільним, широко розпорошеним фондом, що інвестує в підприємства, інфраструктуру й енергоустановки і чиї доходи з їхнього реального використання, а не з відсотка, течуть до старших як бали цінності. Оскільки забезпечення тим самим ніколи не спирається лише на одне джерело, воно тримає й тоді, коли одне джерело слабне.

Вирішальне те, що життєві здобутки зараховують у кожній формі. Догляд за близькими й виховання дітей зараховують повністю, як цінний внесок, а не як прогалину в біографії. Мати, що вклала роки у виховання, набирає бали так само, як той, хто працював за плату. Чинник кваліфікації й вузьких місць ушановує особливо потрібні заняття, тоді як стеля на рік захищає від самовиснаження. Чинник сталості м'яко врівноважує демографічні коливання, замість заскочувати цілі покоління, а продуктивний фонд широко розпорошений і закладений антициклічно.

Крім того, устрій гнучкий і людяний. Плавний вихід на пенсію, приміром між 62 і 70 роками, дозволяє з чинником справедливості індивідуальні шляхи. Хто хоче довше вносити, того за це вшановують, а хто мусить піти раніше, не падає в безодню. За втрати працездатності убезпечують умовні зарахування, а тих, хто втратив годувальника, захищають передаванням часток фонду. Перехід від наявної системи теж улаштовано чесно. Набуті пенсійні права перераховують у бали доробку, довга фаза, у якій обидві системи працюють поруч, забезпечує м'яку зміну, а старші покоління отримують гарантовані нижні межі. Так SOLIS забирає в

старості страх: жодної бідності в старості попри працю впродовж життя, жодного покарання за догляд і виховання, жодного краху через демографічні перекоси.

Циркулярна економіка і енергія

Звичайна економіка йде за руйнівним ритмом: узяти, ужити, викинути. Сировину видобувають, переробляють на вироби, споживають і зрештою позбуваються як сміття. Ця лінійна система лишила по собі виснажені ґрунти, забруднені моря, отруйні звалища й зруйновані екосистеми і пришвидшила зміну клімату. SOLIS пориває з цією логікою. Правила, за якими його економіка рухається по колу, належать сюди. Межі планети й зцілення довкілля, яким вони слугують, розгортає наступний розділ.

У циркулярній економіці ресурси не споживають. Вони обертаються. Вироби довговічні, ремонтопридатні, модульні й придатні до повторного використання, а заплановане старіння заборонено. Пристрій має стандартизовані модулі, тож коли слабне акумулятор, міняють лише його, а не весь пристрій, і наприкінці його життя частини повертаються в обіг. Залишкові матеріали слугують вхідними матеріалами інших процесів, а підприємства пов'язані так, що залишки одних стають сировиною інших. Ці правила стоять не поряд із ціною, а в ній. Оскільки екологічні витрати входять до кожної ціни в балах цінності і кожен виріб має свій паспорт продукту, ощадливе дешевше за шкідливе, а обіг є типовим налаштуванням господарювання, а не винятком. Енергія, що все це рухає, походить із джерел, які не пожирають планети.

Її устрій, децентралізований і стійкий, описує розділ про планету. Так SOLIS пориває з уявленням, що економіка є грою з нульовою сумою, у якій природа втрачає те, що економіка виграє.

Глобальна економічна співпраця

Ми живемо у світі, пов'язаному економікою. Жодна країна і жоден регіон уже не стоять самі. Сировина, товари, дані й ідеї течуть через кордони, і це може бути благословенням або прокляттям. Досі переважає прокляття: вільна торгівля, що максимізує прибутки, але руйнує громади, ланцюги постачання, що спираються на визиск і руйнування довкілля, і геополітичні ігри влади, у яких економікою зловживають як засобом тиску. SOLIS теж мислить економіку глобально. Але він мислить її як кооперативну мережу, що корисна всім, а не лише найсильнішим, а не як грабіжницький похід.

Торговельні відносини ґрунтуються на чесності, сталості й повазі. Угоди не є іграми влади між велетнями, а домовленостями на ясних етичних засадах: чесна оплата, екологічна відповідальність, повага до культурних особливостей і довготривале партнерство замість короткочасного привласнення. Тому підприємство з багатого регіону не може просто викачувати дешеву сировину з біднішого, не компенсуючи місцевим громадам і не дотримуючись екологічних стандартів. Договори мусять розкривати, як інвестують на місці, які стандарти діють і як виграють обидві сторони. Слабші регіони зміцнюють, а не тримають у залежності. На місце допомоги, що цементує залежність, стають передавання техніки

й знань, чесне фінансування інфраструктури, що будує місцеву стійкість, і партнерства на рівних, де голоси з місць співвирішують. Так регіон розвиває власні сталі енергосистеми з підтримкою глобальних мереж, але без кабальних договорів, що кидають його у вічні борги.

Щоб це вдалося, SOLIS спирається на конкретні механізми. Відкриті торговельні платформи роблять договори й результати доступними для огляду й розкривають конфлікти інтересів. Етичні ради з економічних питань не лише радять щодо великих задумів і угод, а й перевіряють їх. Спільні інноваційні фонди, до яких усі вносять відповідно до своєї економічної сили, діляться своїми результатами з усіма. Як світ багатьох устроїв тримається разом як ціле, без того щоб над ним постав володар, розгортає розділ про світовий порядок. Тут досить засади: пов'язана в мережу світова економіка, у якій співпраця сильніша за конкуренцію, у якій правила чинні для всіх, а не лише для слабких, і в якій винахід розуміють як спільний скарб. Світ надто тісно переплетений і надто вразливий, щоб продовжувати старі зразки.

Розділ

06

Планета, екологія і відновлення

Ріка, на якій працювала Мара, у її дитинстві пахла нафтою. Її підприємство за двадцять років повернуло ріку в давнє русло, вигин за вигином, і коли повернулися перші лососі, місто влаштувало свято. Біля кожного задуму на березі за столом сиділа повірена, що говорила від імені ріки і тих, хто успадкує її за сто років. Вона не завжди погоджувалася. Іноді вона мала рацію.

Все, що накреслює цей твір, Кільце, право, економіка, освіта, стоїть на передумові, яку жодна більшість не може ухвалити й жодне зібрання не може скасувати: на живій планеті. На зруйнованій Землі питання про найкращий устрій уже не постає. Тому відповідальність за планету не є однією з п'яти засад серед інших. Вона є тією, без якої решта чотири вже не мали б місця. Цей розділ зводить докупи те, що з неї випливає.

Планетарні межі

Вихідною точкою є розуміння, що передує політиці, бо походить із фізики: планета має межі. Наука назвала їх планетарними межами навантаження, стабільність клімату, розмаїття живого, чистоту води, повітря й ґрунту, і за цими межами система, що несе все життя, перекидається. Ми виснажили ґрунти, перевиловили моря, вирубали ліси й накачали в атмосферу парникові гази так, ніби завтра не буде. Види вимирають із такою швидкістю, що наближається до великих хвиль вимирання в історії Землі. Ми знаємо це, знаємо десятиліттями і діємо так, ніби маємо безкінечно часу. Звідси випливає, що SOLIS трактує межі як те, чим вони є: як стіну, у межах якої все господарювання й уся свобода мають свій простір. Екологічні витрати обов'язково входять у кожну ціну, тож шкідливе дорожче за ощадливе. Межі видобутку не віддають ринкові, а встановлюють зібрання й наглядає за ними контрольний

орган. Те, що раз визнано межею виживання, жодна кон'юнктура не може знову скасувати.

Відновлення замість простого збереження

Там, де вже забагато зруйновано, захисту більше не досить. Тому SOLIS понад збереження робить ставку на відновлення: не лише менше шкодити, а активно зцілювати. Ліси не лише зберігають, а повертають. Ґрунти не лише бережуть, а відбудовують. Ріки не лише менше забруднюють, а повертають у їхні давні русла й до їхньої живості. Способи, що вилучають вуглець з атмосфери й повертають його в ґрунти й ліси, є частиною цього зцілення, але не його заміною. Вони стоять поряд із запобіганням, а не замість нього. Так мірило успіху зміщується від найменшої шкоди до найбільшого одужання. Покоління, що віддає планеті більше, ніж бере в неї, перевертає напрям, у якому людство довго поводилося зі своїм довкіллям.

Замкнене коло

Природа не знає відходів. Те, що виділяє одна істота, є їжею іншої. SOLIS робить цей принцип основною формою господарювання, і економічний устрій показав, як його вбудовано в ціни й у правила для виробів. Місце прямої лінії від видобутку

через ужиток до сміття посідає замкнене коло. Матеріали використовують якомога довше, повторно застосовують і якісно переробляють, ремонт стоїть перед заміною, повторне використання перед споживанням, а цілі галузі пов'язані так, що залишки одних стають сировиною інших. Відслужений корпус пристрою не спалюють, а розбирають, очищують і переводять у нові вироби. Це виходить за межі переробки. Це проєкт, від початку закладений на обіг, і він змінює також людей, що в ньому живуть: хто лагодить, замість викидати, знову будує стосунки з речами.

Але це коло не просто обертається по колу. Воно тримає матеріали в русі й водночас несе знання й добробут угору. Обіг у речовому, поступ у духовному: це спіраль, у якій цивілізація може тривати, не пожираючи самої себе.

Право довкілля

SOLIS розширює коло зважання за межі людини. Екосистема, ріка, ліс не є лише власністю й сировиною. Вони мають власну вагу, що важить у рішеннях. Тварини є чутливими істотами, яким устрій позбавляє страждань, де може, а утримання, що робить їх простим матеріалом, не має в ньому місця. Там, де далекосяжні задуми торкаються довкілля, воно отримує голос через призначених повірених, які обстоюють його інтереси перед зібраннями, етичними радами й судами, як опікун обстоює інтереси того, хто не може говорити за себе. А оскільки планета належить і майбутнім поколінням, кожен видобуток стоїть під застереженням, що нащадки ще застануть її придатною для життя.

Звідси випливає, що етичні ради прямо перевіряють задуми на цю подвійну вимогу: щодо живого довкілля і щодо прийдешніх людей. Етика, що має на увазі лише людей, замала.

Сільське господарство і харчування

Ніщо не пов'язує людину з планетою тісніше, ніж те, що вона їсть. Тому сільське господарство в SOLIS працює з природою, а не проти неї. Ґрунти відбудовують сівозміною, нарощуванням гумусу й агролісівничими системами, замість виснажувати, ліси господарюють так, щоб зберігалося їхнє розмаїття, а рибні запаси використовують лише настільки, щоб вони надовго лишалися стабільними. Масове тваринництво, що породжує страждання, пожирає землю й обтяжує клімат, згортають. Тих тварин, яких утримують, утримують так, як личить істотам, що відчувають. Харчування водночас є частиною базового забезпечення. Основні харчі є правом, а оскільки екологічні витрати містяться в кожній ціні, місцеве, сезонне й ощадливе і серед благ за вибором є очевидним вибором, а не дорогою розкішшю. Так харчування починається з поваги: до природи, до тварин і до власного тіла.

Енергія і далеке майбутнє

Матеріальна основа тривкої цивілізації є енергією, що не пожирає планети. Тому SOLIS будує на відновлюваних, децентралізованих і стійких енергосистемах: сонці, вітрі, воді й теплі Землі, поєднаних накопичувачами й розумними мережами, що вирівнюють коливання. Через фонди він інвестує в те, що могло б повести далі, від термоядерного синтезу до накопичувачів, яких сьогодні ще немає, не будуючи сучасності на обіцянках. Викопні енергоносії повністю замінюють. І енергію не лише виробляють інакше, а й менше споживають. Виріб, що служить усе життя, місто, у якому шляхи короткі, мережа, що нічого не марнує, заощаджують більше, ніж дає будь-яка установка.

Те, що постачання розподілене, має не лише екологічні причини. Розподілене постачання підхоплює відмови, які повалили б централізоване. Якщо одна частина виходить з ладу, тримають інші, і жоден окремий вузол не тримає в руках постачання суспільства. Так екологічна необхідність зустрічається з логікою всього твору: жодної монополії на центральний ресурс, а мережа, сильна своєю розподіленістю. На цій основі, на планеті, що одужує, і енергії, що її не пожирає, далеке майбутнє, про яке говорить цей твір, узагалі стає можливим. При цьому ми рятуємо не «Землю». Земля дала б собі раду й без нас. Ми рятуємо самих себе.

Розділ

07

Освіта і знання

У тридцять дев'ять Мара ще раз почала вчитися: ґрунтознавства, бо ріку не можна було зрозуміти без ґрунту. Ніхто не питав, чому вона робить це в тридцять дев'ять. Курс нічого не коштував, підприємство дало їй час, а в її профілі наприкінці стояла не оцінка, а те, що вона тепер уміла. Її донька Іда, шістнадцяти років, того самого року сиділа в класі, що саме вчився ставити під питання будь-який авторитет. Також устрій, у якому вона жила. Також цю книжку.

Уяви собі світ, у якому жодній дитині вже ніколи не доведеться казати: мені не можна вчитися. Я надто бідна. Я надто дурна. Я надто стара. Я надто інша. У цьому світі освіта не є ні розкішшю, ні бізнесом, ні знаряддям влади. Вона є основним правом людини, таким самим необхідним, як вода, їжа й безпека. Це той світ, який описує цей розділ, і водночас місце, де вирішується, чи формує устрій підданих, чи людей, здатних його перевіряти.

Освіта як право і фундамент

У SOLIS освіта є основним правом, і це рішення випливає з розуміння, що освіта значно більше, ніж передавання знань. Вона є доступом до інформації, здатністю до рефлексії, можливістю розгорнутися й ключем до самовизначення, участі й гідності. Без неї людина лишається залежною й уразливою, бідність відтворюється з покоління в покоління, а нерівність успадковується. Хто забезпечує освіту, той забезпечує разом із нею всі інші права. Хто відмовляє в ній, той відбирає в людей фундамент їхньої свободи.

Доступ вільний і без перепон. Кожна людина має право на освіту, і то від народження, бо освіта починається не лише в школі, а в родині й у громаді, і вона не закінчується дипломом, а супроводжує все життя. Майбутня мати отримує доступ до консультацій і навчальних матеріалів. Підліток з інвалідністю отримує навчальні системи, що розвивають його сильні сторони й вирівнюють його

перепони. Літня людина може без витрат навчатися нових мов, технік і тем.

Оскільки не кожна людина вчиться однаково, освітня система гнучка. Вона зважає на різні шляхи навчання, шанує культурне розмаїття і розуміє інвалідність не як ваду, а як варіанти людського досвіду. Цифрові платформи, спільні навчальні простори й фаховий супровід дбають про те, щоб зміст подавали гнучко й пристосовували до особливих потреб. Штучні перепони зникають. Немає витрат, що лишають освіту заможним, немає вступних бар'єрів, що роблять шанси залежними від походження й зв'язків, і немає упередженості, що систематично виключає меншини. Обдарованій дівчині з бідної родини не треба влазити в борги, щоб навчатися в університеті. Робітника, що хоче в п'ятдесят переорієнтуватися, не блокує бюрократія. Біженець одразу отримує доступ до мови й навчання, а не до років очікування.

Усе це тримає спільно утримувана освітня інфраструктура зі шкіл, бібліотек, навчальних центрів і цифрових платформ, бо освіта вважається спільним здобутком, а не товаром. Вона належить до базового забезпечення, на яке має право кожен. Її зміст науково обґрунтований, етично осмислений і різноманітно поданий. Тим самим від початку проведено межу, до якої цей розділ ще повернеться: жодної індоктринації, жодної пропаганди і жодного диктату «правильних» думок.

Навчання впродовж життя

У більшості сьогоднішніх суспільств навчання організоване як завершений відрізок життя: спершу школа, потім фахова підготовка, далі трудове життя, і тим людина вважається готовою. У світі, що швидко змінюється, це уявлення згубне, бо застій означає відступ, а вчорашніх знань не досить, щоб розв'язати завтрашні проблеми. SOLIS виходить із того, що навчання ніколи не припиняється. Не тому, що людина має безупинно себе оптимізувати, а тому, що навчання є частиною людського буття, виявом цікавості, зростання й зв'язку.

Тому кожна людина впродовж усього життя має доступ до широкого спектра можливостей навчання, до формальних закладів так само, як до неформальних форматів і самостійних шляхів. Ремісник, що в сорок хоче вдосконалитися в сталій архітектурі, знаходить відкриті курси й наставників. Людина, що повертається після років перерви, отримує програми, які оновлюють її знання. Дівчина з рідкісним зацікавленням рано працює разом із дослідниками. Навчання при цьому не є ні тавром, ні символом статусу, а самозрозумілою частиною життя. Ніхто не стає посміховиськом через те, що вчиться в старості, і нікого не виключають через те, що його навчання йде неформально.

Щоб це було можливим, світ праці мусить заохочувати навчання, а не карати за нього. У багатьох сьогоднішніх заняттях підвищення кваліфікації є приватним тягарем без часу й без засобів. У SOLIS підприємства зобов'язані уможливлювати безперервну освіту, робочий час улаштовано так, щоб фази навчання мали місце, а нові ролі й шляхи виникають через розвиток упродовж

життя, а не через одноразовий диплом. Досвідчену доглядальницю, що хоче перейти в робототехніку, у цьому підтримують, а не гальмують. Фази навчання забезпечені, бо базове забезпечення не залежить від оплачуваної праці, тож нікому не треба влазити в борги заради освіти. Місце одного диплома, що все життя вирішує долю людини, посідає зростаючий профіль того, що вона вміє. Задуми, досвід, внески в спільноту й формальні іспити важать однаково, і жодні двері не зачиняються назавжди через те, що в сімнадцять не вдався іспит. Так постає суспільство, що лишається допитливим у кожному віці й разом стає мудрішим і гнучкішим.

Доступ до знання і прозорість

У добу інформації знання більше, ніж влада. Воно є основою виживання, винаходу й свободи. І все ж у більшості сьогоднішніх систем воно не вільне, а сховане за платними бар'єрами, заморожене в патентах, накопичене в монополіях на дані й інструменталізоване урядами й концернами. SOLIS трактує знання як спільне благо, не з романтики, а з необхідності, бо суспільство, що ділиться знанням, стійкіше, винахідливіше й справедливіше.

Для цього SOLIS утримує відкриті, багатомовні й безбар'єрні системи знання, що роблять доступними наукові відкриття, технічні розробки, історичні джерела й культурні твори, доповнені місцевими центрами знання, щоб доступ мали й люди без цифрової інфраструктури. Сільська громада може так звертатися до того самого рівня медичних знань, що й дослідницька лабораторія, а підліток має доступ до навчальних матеріалів найкращих

університетів. Те, що утримувала спільнота, належить спільноті. Дослідження, дані й методи науки, фінансованої з публічних засобів, вільно доступні, що множить винахідливість, уникає зайвого дублювання праці й творить довіру.

Винахід окремої людини лишається захищеним, але не коштом загалу. Як визначає економічний устрій, той, хто винаходить, отримує визнання й дохід із користі свого винаходу, тоді як сам винахід після належного строку відкритий для всіх. У таких царинах, як медицина, екологічна техніка й базове забезпечення, загал має перевагу від самого початку. Підприємство, що розробляє діючу речовину, за це вшановують, але в кризі здоров'я речовина відкрита для всіх, хто її потребує. Так знання не стає товаром, а лишається життєвою силою, відкритою для всіх, випадком застосування тієї прозорості, якої SOLIS вимагає і від власних інституцій.

Творчість і критичне мислення

У багатьох сьогоднішніх освітніх системах прихована настанова звучить так: засвоюй задане й правильно відтворюй. Винагороджують пристосування, а не відхилення. У світі, що стає дедалі складнішим, цього не досить. Суспільству потрібні люди, які бачать нові шляхи, ставлять під питання старі зразки й розглядають проблеми з незвичних кутів. Тому SOLIS розуміє освіту не як сховище знань, а як простір мислення й пошуку, де йдеться не лише про «що», а так само про «як» і «чому».

Тому вже діти вчать не лише факти, а методи: аналізувати ситуацію, розпізнавати зразки й суперечності, ставити точні питання й розрізняти поверхові й глибші причини. Історичну подію не перепитують, а опрацьовують: чому вона сталася, які були погляди, що могло піти інакше і які є паралелі із сучасністю. Творчість при цьому вважається не прикрасою, а ключовою компетентністю в мистецтві й науці так само, як в економіці й повсякденні: здатністю поєднувати несподіване, витримувати непевність і зважуватися на нове, не боячись помилки. Освітня система, що так діє, не наповнює посудини, а запалює вогонь. Вона дозволяє кидати виклик учителям, дає задумам зазнавати поразки й усе ж бути цінними і вимірює не відмічання знань, а знаходження власних рішень.

◆ Зрілість, щоб ставити під питання й SOLIS

Тут лежить рішення, вирішальне для всього твору. Критичне мислення, що зупиняється перед наявним устроєм, не є критичним мисленням, а його протилежністю. Тому освіта в SOLIS прямо вчить ставити під питання будь-який авторитет, також сам SOLIS, його інституції та його посадовців. Вона дає людям не лише цінності устрою, а й знаряддя, якими можна розпізнати, чи відповідає устрій цим цінностям, і якими його можна змінити чи скасувати, якщо він їм не відповідає. Саме в цьому найсильніший захист від закам'яніння будь-якого устрою в догму й від маніпуляції громадськістю, про яку говорить розділ про порядок влади. Населенням, що навчилося перевіряти джерела, порівнювати погляди й ставити питання владі, не можна панувати. SOLIS вимагає від своїх громадян не послуху, а здатності судження, і тим самим

погоджується, що вона його вимірюватиме, а в разі потреби й відкине.

Етична освіта

У час, коли техніка, влада й знання створюють дедалі більші важелі, недостатньо трактувати етику як побічний предмет. Окрема людина сьогодні може паралізувати системи, змінювати генетичні коди чи через ланцюги постачання й потоки даних впливати на життя мільйонів. Якщо цими важелями орудують люди, що думають лише про себе, це закінчується несправедливістю й руйнуванням. Тому SOLIS робить етичну освіту не спеціальною програмою, а фундаментом, що проходить крізь усі царини.

Етичну рефлексію вбудовано в кожну дисципліну. У природничих науках ідеться про відповідальність за довкілля й наслідки, в економіці про чесність і сталість, у медицині про права пацієнтів і справедливий доступ, у техніці про питання зловживання. Кожен предмет містить рефлексію про відповідальність, і кожен задум продумує свої етичні наслідки, а не лише свою користь. Хто на уроці будує застосунок, той водночас питає, кому він корисний, кому загрожує і що станеться, якщо ним зловживатимуть. Ця освіта починається рано. Уже діти вчаться зважати на наслідки своїх дій, ставити себе на місце інших і брати відповідальність, разом складаючи правила, розв'язуючи конфлікти й говорячи про справжні дилеми. І вона робить етичну суперечку нормою, у школах, медіа й сусідствах, бо здорове суспільство не уникає таких

питань, як питання про добре життя, про відповідальність перед майбутніми поколіннями і про межі свободи, а потребує їх.

Освіта, а не муштра

Тут постає заперечення, яке SOLIS сприймає серйозно й не замовчує. Суспільство, що формує своїх молодих на цінності, якими живе, завжди ризикує обернути освіту на муштру, а виховання до зрілості на дресирування до покори. Саме від цього кроку SOLIS відмовляється, бо він був би тією авторитарною рисою, з якою бореться весь устрій. Межа проходить в одній-єдиній точці. Суспільство може виховувати свою зміну на цінності, що його тримають, але лише в такій формі, яка зберігає здатність ці цінності перевіряти й відкидати. Тому етична освіта в SOLIS не насаджує сталих «правильних» переконань. Вона виховує самостійне моральне судження, здатність вимірювати й SOLIS його власними мірилами. Формування, що лишає людину вільною, є освітою. Формування, що її зв'язує, є індоктринацією. Лише перше сумісне із засадами цього устрою.

Глобальні мережі знання

Великі питання цього століття, клімат, енергія, здоров'я, мир, техніка, не знають кордонів і вимагають глобальних відповідей. Такі відповіді виникають лише тоді, коли знання вільно пов'язують через країни, культури й дисципліни. Тому в SOLIS школи, університети й дослідницькі центри не є відокремленими островами, а частиною глобальної мережі, що ділиться даними й

методами, несе спільні задуми й творить спільноти учнів і вчителів через кордони. Школа на одному континенті працює зі школою на іншому над задумом відновлення лісу й поєднує при цьому місцеві знання про рослини, кліматичні дані й техніку в модель, що діє в обох регіонах.

При цьому «глобальне» в SOLIS означає не «західне», а розмаїте й таке, що взаємно збагачує. Знання, що важить, не лише те, що належить великим університетам, а й знання корінних громад про екосистеми, ремісничих культур про довговічні вироби і мистецьких рухів про вираження й зміну. Задум щодо чистої питної води може так поєднати високі технології, успадковані методи й мудрий дизайн у рішення, що пристосоване до місця, придатне всюди й культурно шанобливе. Так люди вчаться не лише про інші культури, а разом із ними й від них, і виникає та міжкультурна здатність судження, що творить довіру там, де інші зводять мури. Знання тим самим стає глобальною мережею світлових точок, що освітлюють одна одну.

Розділ

08

Здоров'я і добробут

Коли батько Мари отримав діагноз, не було ні рахунку, ні черги, ні питання, чи це ще варте зусиль. Була лікарка, що прочитала пропозицію машини, пояснила її і заперечила їй. Була кімната в домі, яку Йонас облаштував разом із командою догляду, і внесок за години, які родина провела біля ліжка. І було, наприкінці, прощання без болю, удома, із рікою за вікном.

Уяви собі світ, у якому ніхто не боїться захворіти, бо знає: про мене подбають, мене сприймуть серйозно, і я не сам. У більшості сьогоднішніх систем здоров'я натомість є ризиком і статтею витрат, полем гри між страховиками, промисловістю й політикою. Хто має гроші, отримує лікування. Хто має мало, отримує нормування й черги. Кому не пощастило, той зрештою не отримує нічого. SOLIS пориває з цією логікою. Здоров'я не є ринковим продуктом, а правом, правом людини, що не підлягає торгу й не є комерційним, і, як визначає економічний устрій, воно належить до прав, які кожен має без зустрічної послуги.

Охорона здоров'я для всіх

Доступ однаковий для всіх і високоякісний, і його задумано людяним і цілісним. Цілісна опіка лікує не лише симптоми, а розуміє їхні причини. Вона бачить не лише тіло, а й душу, розум і довкілля. Тому робітник із хронічним болем у спині отримує не лише знеболювальне, а й доступ до фізіотерапії, профілактики на роботі й психологічного супроводу, бо здоров'я більше, ніж просто функціонування. До цієї опіки від початку належать профілактика, душевне здоров'я й соціальна підтримка, бо здоров'я залежить не лише від генів і способу життя, а й від безпеки, спільноти й сенсу. Тому охорона здоров'я співпрацює із соціальною роботою, освітою й мережами сусідства. Молода мати з післяпологовою депресією отримує поряд із медичною допомогою мережу

з батьків, консультацій і супроводу, і її бачать як цілу людину, а не як випадок.

Усе це утримують зі спільної частки, що забезпечує справедливість і стабільність. Базову медичну допомогу несуть солідарно, нею прозоро управляють, і вона не знає ні медицини двох класів, ні страху за існування через рахунок. Лікарі, доглядальники й терапевти працюють командами. Допомога однаково досягає міста й села через місцеві центри, пересувні практики й дистанційне лікування, а люди мають голос, коли вирішують про засоби, пріоритети й нові методи. Підприємства, що пропонують послуги за вибором, можуть існувати, але ніколи не сміють підривати базову систему чи творити привілейовані паралельні світи, бо ринок закінчується там, де починається життя. Так здоров'я стає спільним благом і виявом того, у якому етичному стані перебуває суспільство.

Профілактика замість ремонту

У більшості сьогоднішніх систем охорони здоров'я повторюється той самий зразок. Люди живуть у нездорових умовах, хворіють, і лише тоді система реагує, пізно, дорого й заднім числом. Вона схожа на пожежну команду, що приїжджає лише тоді, коли дім уже горить, замість дбати, щоб доми будували безпечно. SOLIS розуміє здоров'я не як ремонтну майстерню, а як активний, передбачливий процес, що починається там, де виникає хвороба. Профілактика означає при цьому більше, ніж заклик поводитися здоровіше. Вона означає влаштувати все довкілля так,

щоб здоров'я стало звичайним станом, і рано помічати проблеми, перш ніж малі стануть великими. Підліток, що починає ізолюватися, рано знаходить зв'язок, перш ніж закріпляться депресивні зразки. Працівниця під великим навантаженням вчасно отримує інші моделі праці, перш ніж вигорить.

Тож здоров'я є наскрізним завданням, яке не скидають на окрему людину, а несе суспільство. Містобудування творить зелені площі, чисте повітря й безпечні шляхи. Світ праці дбає про здоровий робочий час і співвизначення. Харчові системи роблять здоровий вибір доступним стандартом, освіта змалку передає те, що зміцнює тіло й розум, а дозвілля доступне для всіх і без високих порогів. Так профілактика стає самозрозумілою частиною повсякдення, від нескладних обстежень і консультацій без порогів до пропозицій руху й харчування, що пасують людям, замість брати їх під опіку. Таке місто пропонує рух як радість, а не як стрес, здорову їжу в школах і на підприємствах і час для відпочинку, а підприємства отримують здорових, умотивованих людей замість виснаженої робочої сили. Профілактика заощаджує не лише засоби, вона заощаджує страждання, і вона робить систему рухливішою й тривкішою, бо та рано помічає зміни, замість бігти за катастрофами.

Душевне здоров'я

У багатьох суспільствах душевне здоров'я вважають приватною справою, плямою, про яку краще мовчати, а наслідком є стигматизація, сором, ізоляція й переповнені черги. SOLIS

перевертає цей образ. Душевне здоров'я таке саме головне, як тілесне, воно є суспільною, а не лише особистою темою, і про нього дбають не тоді, коли хтось ламається, а від самого початку.

Кожна людина має право на психологічну підтримку без бюрократичних перепон, без руйнівних витрат, без місяців очікування і без страху стигматизації. До цього належать повсюдні послуги консультування й опіки, надійно досяжна кризова допомога й ступеневі системи допомоги, що сягають від профілактичної консультації до інтенсивної терапії. Молода жінка з першими симптомами тривоги одразу отримує доступ, а не через місяці. Крім того, душевне здоров'я не є темою лише клінік, а наскрізною, про яку думають усюди. У школах це відбувається через програми стійкості, уважності й відкритої атмосфери розмови, а також через людей довіри. У світі праці через обов'язкове запобігання перевантаженню, гнучкий час і керівників, навчених відповідальності за душевний стан своїх людей. У громадах через центри в сусідстві й місця звернення без порогів.

Це передбачає суспільну атмосферу відкритості, у якій можна сказати, що тобі погано, і тебе не відішлють із вимогою взяти себе в руки, а вислухають. Бо багато сьогоднішніх навантажень, виснаження, депресія, самотність, тривога, не є особистими слабкостями, а наслідками системи: перевантаження, ізоляції й утрати сенсу. Устрій, що визнає це і творить як запобіжні, так і лікувальні структури, дає людям дозвіл бути людьми й водночас заощаджує собі високі витрати витісненого страждання.

Соціальне здоров'я і спільнота

Коли говорять про здоров'я, думають про тіло і, можливо, про душу. Однак є третій, часто невидимий вимір: соціальне здоров'я, тобто питання, наскільки людина пов'язана з іншими. Дослідження тут однозначні. Самотність шкодить здоров'ю в мірі, порівнянній із курінням, а люди, соціально включені, живуть довше й здоровіше. Спільнота не є приємним додатком, а біологічною, душевною й культурною основною потребою, і SOLIS робить із цього завдання системи.

Спільнота в SOLIS виникає не випадково, а її свідомо творять і захищають. Архітектуру, містобудування й публічні простори влаштовують так, щоб зустріч і взаємна підтримка давалися легко. Товариства, мережі й можливості обміну без порогів отримують простір і підтримку, а такі місця, як парки, бібліотеки й громадські центри, лишаються відкритими й не перетвореними на комерцію. Самотність при цьому вважають не приватним нещастям, а суспільною проблемою, якій цілеспрямовано протидіють: увагою до того, де виникає ізоляція, приміром серед літніх людей, тих, хто сам виховує дітей, чи новоприбулих, і програмами, що творять зв'язок. Літня жінка, чиї діти живуть далеко, так лишається частиною мережі поколінь, у якій вона вкладає свій досвід і водночас знаходить підтримку.

З цим пов'язане інше розуміння сили. Там, де багато сьогоднішніх суспільств учать, що кожен має дбати про себе й не показувати слабкості, SOLIS стверджує, що справжня сила виростає зі зв'язку, співчуття й співпраці. Тому діти вчать не лише фахові знання, а й поводження з почуттями, роботу в команді й

узяття відповідальності. Турботу не знецінюють як нижче заняття, а високо шанують і оплачують як внесок. Суспільство, що плекає спільноту, стабільніше, мирніше й творчіше, бо люди підхоплюють одне одного. І воно, як кожен добрий устрій, вимірює себе тим, як поводиться з найслабшими, а не тим, як сяють найсильніші.

Цифрові системи охорони здоров'я

Із цифровізацією медицини пов'язані водночас надія і страх: надія на кращі діагнози й легший доступ, страх зловживання даними й холодної автоматизації. SOLIS іде тут ясним шляхом, що випливає із засад усього устрою. Техніка є знаряддям на службі людини, а не володарем над нею. Вона розширює те, що можуть люди, але ніколи не заступає того, що можуть лише люди: співчуття, присутності й стосунку.

Кожна людина має цифрову медичну картку, що зводить докупи всю суттєву інформацію, надійно зашифрована, зберігається децентралізовано й відкривається лише з її згоди. У разі біди рятувальники мають обмежений доступ до потрібних даних, не просвічуючи всього профілю. Отже, влада над даними, як того загалом вимагає устрій, належить самій людині, а не приватному користувачеві даних. Штучний інтелект підтримує систему на багатьох рівнях, в аналізі результатів обстежень, ранньому виявленні рідкісних хвороб і особистих рекомендаціях, але він ніколи не є вирішальною інстанцією. Діють правила, які розділ про техніку встановлює для кожного штучного інтелекту. Людський нагляд обов'язковий, рішення не автоматизують наосліп, а пацієнти ма-

ють право зрозуміти рекомендацію, поставити її під питання й відхилити. Лікарка перевіряє пропозицію, обговорює її й пояснює альтернативи, замість слідувати їй. Дистанційне лікування, пересувні служби й носимі пристрої долають відстані, тож і люди у віддалених регіонах отримують доступ до сучасної допомоги, а хронічно хворий через під'єднаний пристрій вчасно отримує поміч. При всьому цьому, однак, діє межа. Техніка може пояснювати, наглядати й удосконалювати, але не може тримати за руку, не може втішити й не може зрозуміти, що означає бути людиною. Цифрові системи дають час, досяжність і точність, але серцевиною зцілення й догляду лишаються людські стосунки.

Глобальні мережі охорони здоров'я

У сьогоднішньому світі є суперечність: хвороби не знають кордонів, а системи охорони здоров'я дуже навіть знають. Коли спалахує вірус, вивільняється отрута в довкіллі чи загрожує біотехнічна небезпека, нації часто реагують відгородженням, пошуком винних і логікою національної вигоди, а це коштує часу, життів і довіри. SOLIS стверджує, що здоров'я завжди глобальне, бо те, що стається будь-де, стосується всіх, і будує структури, що діють понад націями й мотивами прибутку.

До цього належать міжнародно пов'язані системи раннього попередження, що рано вловлюють медичні, екологічні й технічні сигнали й відкрито ними діляться, спираючись на місцеві лабораторії й датчики, на аналізи, які завжди супроводжує людська перевірка, і на кризові команди, що діють швидко й узгоджено. Якщо

у віддаленому регіоні з'являється нова гарячка, її не приховують і не вичікують. Спрацьовує узгоджений порядок аналізу, підтримки й заходів. Медичні прориви при цьому не є геополітичною іграшкою. Результатами досліджень діляться, а не ховають їх, ліки й вакцини розподіляють за потребою, а не за ринковою владою, а визнання винахідників ніколи не відбувається коштом справедливості. Тому вакцину проти небезпечного вірусу цілеспрямовано роблять доступною й там, де вона найбільше потрібна.

Те, що заможні регіони підтримують розбудову міцних систем охорони здоров'я в бідніших, у цьому устрої не є добродійністю, а розумною необхідністю. Вірус, що десь безконтрольно лютує, поширюється всюди, а слабка система загрожує не лише людям на місці, а всьому людству. Тому інвестиції в інфраструктуру, навчання й децентралізоване виробництво слугують безпеці постачання для всіх. Так кожна людина отримує кращий шанс лишатися здоровою незалежно від того, де вона народилася, а змагання держав стає спільною справою: спільнотою долі, що ділиться своїм знанням і своїми засобами, бо це самозрозуміло.

Старість і прощання

Устрій, що сприймає людину серйозно, супроводжує її через усю дугу життя, аж до його кінця. Старість у SOLIS не є часом запасної колії, а повноцінним відрізком. Старші лишаються частиною спільноти, їхній досвід потрібний, у зібраннях, у школах, як наставники молодших, а догляд за ними є шанованим завданням, яке суспільство несе спільно, а не тягарем, який хова-

ють. Там, де людина потребує опіки, вона отримує її без утрати гідності, а той, хто її надає, отримує за це визнання й внесок. А оскільки до життя належить і його кінець, SOLIS дає вмиранню людську рамку. Ніхто не має вмирати самотнім, з болем, якого можна уникнути, чи приниженим. Супровід наприкінці життя, полегшення страждань і пошана до волі того, хто вмирає, належать до устрою здоров'я, що не лише тримає людину живою, а й дає їй піти з гідністю.

Розділ

09

Культура і сенс

Увечері свята вогнів місто пригасило вулиці, і Мара зі своїм сином Леві стояла на мосту й лічила зорі. Удень театральна група на ринку зіграла зібрання регіону, з кухаркою, що про все питала, і гідротехнікинею, що говорила надто довго. Мара сміялася до сліз. Пізніше вона пішла до Дому тиші, як у кожну річницю батька, і годину сиділа ні з чим.

У світі, що стає дедалі швидшим і технічнішим, загрожує загубитися те, що глибоко визначає людину: культура. Вона не є лише розвагою чи прикрасою. Вона є пам'яттю й внутрішнім компасом суспільства, тим, що несе людей, каже їм, хто вони й звідки, і будує мости між минулим, сучасністю й майбутнім. І вона є місцем, де суспільство ставить питання, на яке не може відповісти жодна економіка й жодна техніка: навіщо все це. Тому SOLIS визнає культуру й сенс основним виміром, а не другорядною справою.

Культура як жива спадщина

Кожна культурна спадщина вважається цінною, велика чи мала, світова чи місцева. Немає важливих і неважливих культур і немає великих і малих оповідей. Оповідь корінного народу важить стільки ж, скільки класичний твір, регіональна говірка стільки ж, скільки світова мова. Культури можуть змінюватися, зростати й змішуватися і водночас можуть берегти те, що для них святе. Громада може сама визначати, якими зі своїх переказів вона ділиться, а які зберігає, замість віддавати їх на поталу ззовні.

Щоб культуру не лишали на розсуд ринку чи випадку, існують програми її збереження, документування й плекання: архіви, що зберігають мови, оповіді й твори, підтримка тих, хто культуру творить і передає, і простори, у яких культурне знання лишається живим. Програма, що зводить молодших і старших, аби ті ділилися

своїми історіями, піснями й рецептами, зберігає культуру не як ностальгію, а як живе співжиття. Бо людям потрібне коріння, щоб орієнтуватися, а суспільствам потрібна культура, щоб творити згуртованість і протистояти викоріненню. Розмаїття при цьому не є проблемою, а багатством.

Мистецтво, музика і література

Мистецтво в багатьох сьогоднішніх суспільствах стало предметом розкоші, ринковим об'єктом чи престижним проєктом. Однак воно значно більше: мова душі, знаряддя, яким суспільство розглядає саме себе, і лабораторія нових ідей і відчуттів. Воно є ланкою між окремою людиною і спільнотою, між дійсністю й баченням. Тому SOLIS робить мистецтво, музику й літературу несучим стовпом.

Мистецьку творчість підтримують, а не лише терплять. Фонди утримують митців усіх галузей незалежно від ринкової вартості й масового смаку, і саме експериментальне й критичне отримує простір. Театральну групу, що готує виставу про соціальну нерівність, підтримують, бо вона суспільно важлива, а не тому, що вона продається. Мистецтво при цьому не є глядацьким спортом. Дітей і дорослих заохочують творити самим, малювати, музикувати, писати, грати, без тиску досягнень і без елітарних перепон, а старші люди вносять свої історії, з яких учаться молодші.

Мистецтво оцінюють не за ринковою вартістю, а за силою вираження, щирістю й суспільним поштовхом. Вуличне мистецтво, цифрове мистецтво й традиційні форми сприймають однаково

серйозно, а той, хто порушує соціальні чи екологічні питання, знаходить особливу підтримку. Тому молода людина, що шукає свого вираження в графіті, отримує не лише протокол, а стіни, майстерні й супровід, щоб зробити щось зі своєї сили. Бо мистецтво дає окремій людині голос і діє для суспільства як імунна система. Воно відчуває, де щось хворе, робить видимим те, що лежить під поверхнею, і будує мости там, де бракує слів.

Духовність і філософія

У багатьох сучасних суспільствах пошук сенсу вважається приватною справою, релігія чимось, чому не місце в публічному просторі, а філософія справою небагатьох фахівців. Але людині потрібно більше, ніж їжа, житло й техніка. Їй потрібні сенс, глибина й зв'язок із цілим, і їй потрібні простори, щоб ставити великі питання: про те, хто вона, що означає життя і що ми винні одне одному. SOLIS визнає цей вимір основним і робить його частиною суспільного устрою. Кожну форму духовності шанують, доки вона не шкодить іншим. Релігія, невіра й кожна форма пошуку сенсу стоять поряд на рівних. Нікого не змушують у щось вірити, і ніхто не сміє нав'язувати іншим свою віру. Віруюча жінка може так само вільно виконувати свої обряди, як медитує чернець чи як міркує мислитель у філософській розмові, а захист цієї свободи закінчується лише там, де починаються упередженість чи примус. Для цього існують публічні простори тиші й роздуму, відкриті для всіх: Дім тиші, куди люди йдуть молитися, медитувати, міркувати чи побути на самоті, хоч якій традиції вони слідують. І

існують спільні свята й дні пам'яті, не прив'язані до жодної релігії, що вшановують людяність.

Філософія нарешті не є справою еліт, а знаряддям для всіх. Діти рано вчаться міркувати про добре життя, про справедливість і про щастя. Дорослі знаходять простори спільного запитування, де йдеться не про одну правильну відповідь, а про саме мислення: вечори, на яких люди з усіх верств говорять про любов, смерть, відповідальність, мужність і невдачу. Суспільство, що дозволяє такі питання, стійкіше й співчутливіше, бо зустрічає непевність буття не розвагою, а глибиною. Це прямо продовжує зрілість, яку обґрунтовує розділ про освіту. Сенс не можна наказати, його можна лише знайти, і устрій, що сприймає це серйозно, запрошує до роздуму, замість ним керувати.

Обряди і спільний досвід

У сучасному світі багато що стало функціональним, праця, споживання, навіть дозвілля, і часто бракує простору для спільно пережитого, для миттєвостей, що виходять із потоку повсякдення. SOLIS бачить у цьому основну людську потребу. Обряди не є лише фольклором чи релігійною традицією. Вони є мостами: між людьми й поколіннями, між людиною й природою, між окремою людиною і спільнотою.

У SOLIS обряди не приписані, а можуть розвиватися. Вони виникають із потреб і досвіду людей і можуть змінюватися й винаходитися наново. Є простір для традиційних форм так само, як для нових, приміром екологічних чи мистецьких. Місто разом зі

своїми громадянами створює свято, у якому сходяться мистецтво, музика, природа й спільнота, не як атракція для приїжджих, а як вияв живої ідентичності. На святі вогнів цілі міста пригашують освітлення, і люди разом стоять під зорями. Такі обряди можуть бути релігійними чи культурними, соціальними чи екологічними, і вони творять миттєвості зупинки, зв'язку й значення.

У світі, що часто непосидючий і розпорошений, вони є тими миттєвостями, що нагадують: ми належимо одне одному й ділимо щось більше. Вони не є лише програмою, а прожитим значенням, і вони зміцнюють спільноту, бо показують, що вона більша за суму своїх частин. Щоб це вдавалося, громади отримують засоби плекати й розвивати власні обряди, а участь лишається відкритою для всіх незалежно від походження, віри чи становища.

Пошук сенсу і особисте сповнення

У багатьох сучасних суспільствах праця вважається засобом заробітку, успіх кар'єрою й власністю, а стосунки приватною справою. При цьому без відповіді лишається вирішальне питання: чому ми робимо те, що робимо, і що нас справді сповнює. SOLIS ставить це питання в центр, бо добре суспільство не лише ефективне й заможне. Воно є простором, у якому люди можуть знаходити сенс, не приписаний і не одноманітний, а особистий і живий. У SOLIS самозрозуміло, що люди можуть питати себе, що для них важливе, де вони хочуть діяти і як можуть бути частиною чогось більшого, не гублячи себе. Дітей заохочують бути допитливими й пробувати себе. Молодь супроводжують у відкритті свого

покликання, не лише за доходом, а за пристрастю й внеском. Дорослі мають право переорієнтуватися, коли їхній шлях уже не пасує, тож інженерка, що прагне соціальної роботи, може перекваліфікуватися без страху втратити статус. Життя при цьому не розкладають на корисні й зайві царини. Праця має не лише функціонувати, а й мати сенс, а такий внесок, як волонтерська робота з дітьми, шанують і визнають як внесок, навіть якщо вона нічого не виробляє.

Для цього існують пропозиції, що допомагають людям знайти власний слід сенсу: консультування, наставництво й простори роздуму, спільноти, що несуть у перехідні періоди, і освіта, що охоплює не лише фахові знання, а й розвиток особистості. Це більше, ніж м'яке побажання. Людина без сенсу стає внутрішньо порожньою й відчуженою, а суспільство, повне відчужених людей, хворе, хоч би як сяяв його фасад. Кожна людина має право на життя, що варте того: не лише виживати, а жити.

Радість життя і гумор

Устрій, що сприймає людяність серйозно, мусить сприймати серйозно й сміх. Сміх зцілює. Він ламає застиглі зразки, відкриває серця й творить спільноту, а суспільство, що вміє сміятися із себе, щеплене від фанатизму, який загрожує кожній великій ідеї. Тому SOLIS визнає гумор і радість життя ресурсом, а не розвагою. Свята, гра, музика, спорт і відпочинок не є паузами від справжнього життя, а його частиною, а спокій не є розкішшю, а основою здоров'я. Обряди цього устрою дозволяють іронію й

самокритику, його мистецтво може глузувати, а його посадовці мусять витримувати, що їх малюють у карикатурах. Проєкт, з якого вже не можна було б посміхнутися, перестав би бути проєктом і став би догмою. Саме цим SOLIS ніколи не хоче бути.

Глобальний культурний обмін

Сучасність знає два протилежні рухи. З одного боку зростає культурна пов'язаність, з другого зростають страхи поглинення, утрати ідентичності й чужинності. Із цього виникають непевність і недовіра, і місце живого обміну часто посідають відступ і докір. SOLIS іде іншим шляхом і розуміє глобальний культурний обмін не як поверхову прикрасу, а як необхідність у тісно переплетеному світі.

Тому обмін цілеспрямовано підтримують: партнерствами шкіл і домів культури, співпрацею митців через кордони, святами й платформами, що поєднують не лише еліти, а й місцеві ініціативи. Музичне свято виводить людей різних континентів на сцену не лише одне за одним, а дає їм разом створити щось, чого ніхто не міг би вигадати сам. Питання культурного привласнення при цьому не засуджують огульно й не обходять безоглядно, а розглядають свідомо й у розмові: звідки походить форма, що вона означає і хто має до неї доступ? Групи на узбіччі можуть захищати свої форми вираження, а культури можуть ділитися тим, чим хочуть ділитися, і проводити межі там, де хочуть. Тому хто хоче працювати із зразками якоїсь громади, вступає з нею в обмін, а не просто її копіює.

Так розмаїття розуміють як скарб, а не як загрозу. Люди відкривають нові погляди й форми вираження, що розширює обрії й зміцнює співчуття. Суспільства, що живуть обміном, стійкіші й творчіші, а у світі, пов'язаному в мережу, великі виклики можна подолати лише разом. Замість ховатися за мурами, люди сходяться на відкритих площах і дають мистецтву, музиці й ідеям текти, як спільній скарбниці людства.

Свобода культури і рухлива ідентичність

Культура дає сенс, творить ідентичність і пов'язує покоління. Але вона може й розколювати, коли її привласнюють, і слугувати пропаганді, коли підкоряється владі чи ринкові. У багатьох сьогоднішніх системах вона стає або товаром, або знаряддям ідеологій і втрачає при цьому свій вільний, об'єднавчий характер. SOLIS розуміє культуру як вільну, розмаїту й водночас спільно несену. Мистецтво, мову, релігію й традицію можна вільно обирати, нікого не змушують зрікатися своєї культурної ідентичності, а культура може бути критичною й ставити під питання авторитети, також сам устрій, відповідно до зрілості, яку обґрунтовує розділ про освіту. Тому митець може творити політичне мистецтво, не боячись цензури чи комерційного тиску, а громада може плекати свої традиції, доки вона шанує непорушний поріг основних прав. Щоб культура належала всім, а не небагатьом, вона лишається спільним благом. Музеї, бібліотеки, театри й цифрові архіви відкриті, освіта несе розмаїття далі, а культурну творчість утримують

фонди, а не ринковий примус, тож молода музикантка знаходить підтримку, не стаючи залежною від комерційних структур.

Ідентичність нарешті в SOLIS багатовимірна й рухлива, а не одновимірна й наказана. Людина може розуміти себе водночас як частину свого регіону, свого фаху і світу, і ці рівні не сваряться між собою, а ідентичність може зростати, замість бути визначеною згори. Так культура стає мостом, що творить довіру й спільні цінності, уможливлює діалог між поколіннями й групами і саме в часи змін дає орієнтир. Розмаїття при цьому є силою, доки ним штучно не зловживають для розколу. Культура вільна й не продана, ідентичність зростає й не наказана.

Розділ

10

Техніка, штучний інтелект і майбутнє

На зібранні система запропонувала три шляхи, як регіон міг би загартувати свою мережу проти наступної сонячної бурі, з витратами, ризиками й тим, скільки площі поглинув би кожен шлях. Друга система мала доручення аргументувати проти очевидного шляху і робила це добре. Кухарка спитала, чи правильно поставлено питання: чи йдеться про мережу, чи про людей, що сиділи б у темряві. Машини на це мовчали. Це була мить, коли зібрання почало працювати.

давна людина будує знаряддя, що їй допомагають, від ручного рубила до квантового комп'ютера. Але кожне знаряддя ставить питання: хто тут кому служить? Чи техніка звільняє людину, чи робить її залежною? Чи творить вона добробут, чи загострює нерівність? Чи полегшує вона працю, чи відбирає в неї сенс? Ще ніколи ці питання не були такими нагальними, бо ще ніколи дії людства не визначали його власного майбутнього так глибоко, так швидко й так незворотно, як сьогодні. SOLIS стає перед ними й робить із цього висновок. Техніка не є долею. Вона не є невпинним потоком, що несе нас із собою, а знаряддям, про застосування якого вирішуємо ми.

Дослідження майбутнього і планування сценаріїв

Зміна клімату, штучний інтелект, біотехніка, освоєння космосу й зміщення сил між регіонами світу формують майбутнє, яке вже не можна лишати на розсуд випадку. Тому добре суспільство не лише дивиться в майбутнє. Воно творить його свідомо, етично й підготовлено. Для цього SOLIS утримує власні установи, що безперервно думають наперед: інститути й дослідницькі об'єднання, що аналізують технічні, суспільні й екологічні зміни й накреслюють із них сценарії. Що станеться, коли штучний інтелект досягне нового щабля? Які наслідки мала б далекосяжна автоматизація? У цій праці сходяться наука, підприємства й громадяни, щоб найкращі уми разом думали наперед.

Вирішальне те, що це дослідження майбутнього не відбувається потай. Немає тіньових гуртків, що все вирішують заздалегідь. Сценарії й аналізи роблять публічно доступними, їх підхоплюють школи й медіа і вносять в участь громадян, тож суспільство як ціле думає разом і встановлює пріоритети. Місто щороку проводить форум майбутнього, на якому громадяни знайомляться з прийдешніми змінами, сперечаються з фахівцями й дають власні поштовхи. Тому нові техніки оцінюють технічно, етично, соціально й екологічно, а суспільну суперечку ведуть до того, як розвиток вийде з-під контролю, а не лише після. Так великих зламів не зазнають, а співтворять їх: із відповідального передбачення, а не зі страху перед майбутнім.

Техніка як знаряддя

Могутні техніки, штучний інтелект, робототехніку, біотехніку, у SOLIS етично перевіряють і активно спрямовують. Кожну нову техніку питають про її економічну користь і так само про її суспільні, екологічні й душевні наслідки. Такі методи, як зміна спадкового матеріалу, квантові обчислення чи нейронні інтерфейси, не лишають самим ринковим силам. Їх супроводжують етичні настанови й публічна дискусія. Власні інституції, технічні ради як фахові органи, етичні ради й громадянські форуми, співвирішують, що розробляти, що впроваджувати і що треба зупинити чи змінити. Те, що слугує спільному благу, підтримують фонди: застосунок, що полегшує навчання знедоленим дітям,

накопичувач, що несе енергетичний перехід. Те, що лише перетворює увагу на прибуток, нічого не даючи, обмежують.

Понад усім стоїть ясна постава. Техніка має робити людей сильнішими, вільнішими й творчішими, а не слабшими, залежнішими й одноманітнішими. Людина лишається сувереном. Не машини керують людьми, а люди керують машинами. Не алгоритми пишуть закони, а люди пишуть алгоритми, що шанують закони. Не біотехніка визначає майбутнє виду, а людина вирішує, які втручання етично допустимі. Те, що ми вирішимо в найближчі десятиліття, співвизначить, чи сповзе людство у світ стеження й знелюднення, чи підніметься у світ можливостей і нових форм сенсу. SOLIS бере це кермо в руки. Він користується технікою, не даючи їй користуватися собою.

Штучний інтелект і людство

Штучний інтелект не є звичайним знаряддям. Він здатен учитися, сам себе вдосконалює, можливо, самостійний і, можливо, могутніший за будь-яку людську інституцію. У класичних системах його бачать або як чистий засіб ефективності, або бояться як загрози. SOLIS іде третім шляхом. Штучний інтелект може бути учасником розвитку людства, але ніколи не сміє панувати над людиною, заступати її чи позбавляти дієздатності. Він має підтримувати й підсилювати її.

Для цього діють ясні етичні межі. Штучний інтелект може брати на себе завдання, надто складні, надто небезпечні чи надто одноманітні для людей, але ніколи останньої відповідальності за

життя, гідність і свободу. Він не сміє самостійно вести війну, непомітно маніпулювати будь-ким і заступати людські стосунки. Штучний інтелект у лікарні може розподіляти ліжка й засоби, але він не вирішує самостійно про лікування, що рятує життя. Це рішення лишається людським. Особливо могутні системи підлягають суворому, спільному й міжнародному наглядові, і їх ніколи не контролюють самі окремі люди, підприємства чи окремі устрої, а це пряме застосування того порядку влади, що не допускає ні верхівки, ні монополії на центральний ресурс. На крайній випадок подбано. Кожна могутня система має вимикач, який тримають люди, а здатність її зупинити відпрацьовують так само, як сам надзвичайний випадок.

Там, де штучний інтелект діє в публічних царинах, в адмініструванні, освіті, охороні здоров'я чи правосудді, він мусить уміти пояснити свої рішення. Не сміє бути чорної скриньки, логіки якої ніхто не розуміє. Ті, кого це стосується, мають право на ознайомлення, на пояснення й на оскарження, а незалежні інстанції регулярно перевіряють системи. Так зберігається відокремлення знання від рішення, і останнє слово лишається за людиною. Понад усім цим стоїть широка суспільна розмова про те, як далеко може сягати штучний інтелект і що визначає людину, яку ведуть у всьому суспільстві, а не лише у фахових органах, щоб наймогутніше знаряддя в історії не стало паном над своїми творцями.

◆ Людина над машиною

Те, що останнє слово лишається за людиною, легко сказати як засаду й важко забезпечити. Штучний інтелект, що набагато переважає людину, може панувати над нею, ніколи їй не наказуючи: попередньо сортуючи ситуацію, відбираючи можливості й

готуючи рішення так, що наприкінці лишається тільки кивнути. SOLIS відповідає на це тихе захоплення твердими запобіжниками. У кожному далекосяжному рішенні система подає не одну рекомендацію як безальтернативну, а кілька справді різних шляхів разом із їхніми конфліктами цілей. Обґрунтування, яке може перевірити й непрофесіонал, посідає місце сліпої довіри, а спеціально призначені системи перевірки мають завдання аргументувати проти очевидної рекомендації. Але передусім за людиною лишається рамкування питання, визначення того, що стоїть на виборі і що вважається успіхом. Машина висвітлює відповідь. Питання ставить людина.

Цифрове спільне благо

Цифрове є нервовою системою сучасного суспільства. Через мережі, дані й алгоритми сьогодні йде майже все: комунікація, економіка, знання й влада. У багатьох сьогоднішніх системах цією нервовою системою володіють приватно. Кілька концернів контролюють платформи, дані експлуатують як сировину, а алгоритми невидимо вирішують, що ми бачимо й думаємо. SOLIS натомість розуміє цифровий устрій як публічну інфраструктуру, а не приватну власність. Він служить людям, а не навпаки.

Тому базова цифрова інфраструктура є спільним благом. Мережі, простори даних і базові технології відкриті для всіх, ними спільно управляють і їх спільно захищають, жодна монополія над ними не панує, а доступ є правом, а не привілеєм. Людина у віддаленому регіоні отримує те саме базове цифрове забезпечення,

що й хтось у великому місті. З цим пов'язана влада над власними даними. Кожна людина сама вирішує, хто може користуватися її даними, немає таємного використання й немає торгівлі приватним, а хто користується застосунком, той зберігає контроль і може будь-коли переглянути й відкликати те, що відбувається. До цього додається цифрова прозорість. Публічні платформи даних роблять задуми й рішення простежуваними, алгоритми, що стосуються спільноти, відкриті й перевірні, а контроль лежить у суспільства, а не в прихованому, тож кожен громадянин може простежити, як ухвалює рішення публічна процедура закупівель. Так цифрову нервову систему звільнено з-під приватного панування: жодної експлуатації даних, жодного невидимого керування, жодної техніки, що панує над людиною. Цифрове належить усім, дані належать окремій людині, а техніка служить людині, а не владі.

◆ Асиметрична прозорість

Відкритість, на яку спирається цей устрій, несе в собі небезпеку. Та сама інфраструктура даних і датчиків, що робить владу прозорою, могла б просвічувати громадянина. Спрямована хибно, прозорість стала б паноптикумом. Тому SOLIS свідомо перевертає її напрям. Повна прозорість стосується влади, посад, фондів, алгоритмів, тоді як життя окремої людини стоїть під захистом приватності. Приватність є правом, ощадливість у даних вимогою, а людина лишається господарем даних, що стосуються її. Хто здійснює владу над іншими, стає видимим. Хто лише живе своїм життям, лишається прихованим.

Трансгуманізм і свідомість

Історія людства є історією розширення, від знаряддя, що подовжує руку, до комп'ютера, що пришвидшує мислення. Але тепер ми стоїмо в новій точці, де техніки змінюють уже не лише те, чим ми користуємося, а те, чим ми є: нейронні інтерфейси, імплантати, втручання в спадковий матеріал, тісно пов'язані з нами асистентські системи. SOLIS стає перед цим майбутнім ні наївно, ні фанатично. Він стає перед ним, усвідомлюючи, що воно є водночас шансом і ризиком і вимагає найбільшої ретельності.

Тому техніки, що розширюють тіло й розум, суворо етично перевіряють, без огульної заборони, але й без наївного захвату. Кожну нову можливість перевіряють у багатьох вимірах, технічно й медично так само, як етично, соціально й філософськи, і її можна впровадити лише тоді, коли вона гарантує безпеку, шанує гідність та ідентичність і зберігає справедливість. Імплантат, що повертає сліпій людині зір, підтримують. Утручання, що дало б заможній меншості розумову перевагу, гальмують, бо воно цементує нерівність. Звідси прямо випливає, що не сміє бути ні примусу до розширення, ні суспільства двох класів. Участь, гідність і права ніколи не залежать від технічних удосконалень. Хто не хоче розширювати себе, лишається повноцінним членом спільноти. Жоден фах і жоден шанс не можна прив'язувати до імплантату, і жодну дитину не можна ставити в гірше становище через те, що її батьки відмовилися від утручання. Тут діє абсолютна основа основних прав. Гідність стоїть перед будь-якою оптимізацією.

Оскільки ці питання торкаються самосвідомості людини, її стосунків і її скінченності, кожне зсування межі супроводжує

філософська й етична рефлексія. Навіть дослідження питання, чи можна свідомість оцифрувати чи продовжити, не забороняють догматично, а ведуть із найбільшою повагою до ідентичності й сенсу і прив'язують до ясних меж, що запобігають зловживанню й відчуженню. Питання, чи слід нам щось робити, при цьому завжди сприймають так само серйозно, як питання, чи можемо ми це. Так людство може зростати на цьому порозі, не гублячи себе.

Дослідження космосу і міжпланетна етика

Тисячоліттями людина з тугою дивиться на зорі, і сьогодні цей погляд уже не мрія. Плануються бази на Місяці, готуються місії на Марс, розробляється видобуток сировини на астероїдах. Тим самим постає питання, як людство поводитиметься з цією новою сценою. SOLIS дає на нього ясну відповідь. Космос не належить окремим націям чи концернам, а є спільною спадщиною й розширеним життєвим простором усього людства. Тому дослідження в космосі ведуть міжнародно, кооперативно й мирно. Великі задуми є спільними місіями багатьох устроїв і дисциплін, а не перегонами, на першому плані стоять науковий обмін і відкриті винаходи, а військове використання космосу виключено. Видобуток сировини дозволено лише за ясними екологічними, етичними й справедливими правилами. Наслідки перевіряють і обмежують, доходи через спільні фонди йдуть на користь усьому людству, а не лише тим, хто першим схопить, а планетарний рівень забезпечує дозвіл і нагляд. Тому об'єднання, що хоче освоїти астероїд, мусить довести, що

немає екологічного ризику і що частина доходів повертається в спільні блага.

Крім того, космос більше, ніж склад сировини. Він є можливим життєвим простором і, можливо, домівкою інших форм життя. Тому SOLIS наперед обмірковує, як поводитися з можливим позаземним життям, як запобігти перенесенню організмів в обидва боки і як зберегти справедливу участь. Тому в дослідницьких командах працюють також етики й філософи, є ясні протоколи поводження з невідомим, а людство виступає як об'єднана цивілізація, а не як розсварена юрба конкурентних груп. Так воно йде в космос не як безоглядний завойовник, а як вид, що вчиться й усвідомлює відповідальність.

Управління ризиками і катастрофами

Суспільство, що будує лише на добрі часи, будує на піску. Природні катастрофи, глобальні кризи, технічні небезпеки й загрози з космосу належать до дійсності пов'язаної в мережу й технічно складної цивілізації. SOLIS не приймає цього фаталістично. Він діє. Ризиків ніколи не можна уникнути цілком, але до них можна підготуватися й будувати системи, міцні, здатні вчитися й гнучкі.

До цього належать структури, що безперервно спостерігають і оцінюють ризики: міждисциплінарні команди з науки, техніки й медицини, системи раннього попередження, що аналізують великі масиви даних у реальному часі, і систематичне планування сценаріїв. Воно не є вправою страху. Воно є основою цілеспрямованої

підготовки. Якщо така система рано виявляє незвичну загрозу, протягом годин складають оцінки, оголошують щаблі оборони Землі й перенаправляють засоби. Захист від катастроф при цьому є спільною справою, а не національним егоїзмом. Системи раннього попередження міжнародно пов'язані, плани на випадок біди існують на всіх рівнях, а мережі допомоги підготовлені, відпрацьовані й оснащені до того, як настане надзвичайний випадок. Якщо сонячна буря загрожує енергомережі, розподілене енергопостачання підхоплює відмову, а багаторазово зарезервовані зв'язки тримають спільноту разом.

Однак стійкість більше, ніж техніка. Вона водночас соціальна, душевна й екологічна: сильні громади й сусідства, поінформовані й зібрані люди, а також краєвиди й міста, що можуть пом'якшувати кризи. Тому після катастрофи люди можуть спиратися на матеріальну допомогу і так само на спільні структури, що тримають душевно. Так люди почуваються не безпорадними жертвами, а співвідповідальними членами стійкого суспільства, що виходить із випробувань зміцнілим, вірне тій стійкості, яка належить до засад цього устрою.

Місце людства в космосі

Наприкінці всієї техніки й усіх систем стоїть не лише питання, що ми можемо, а більше питання, хто ми і ким хочемо бути: для себе, одне для одного й для всесвіту. SOLIS відповідає на нього не зарозумілістю, а смиренням. Ми не володарі всесвіту й не вінець творіння. Ми частина неосяжно великого й ще значною

мірою невідомого взаємозв'язку. І саме з цього розуміння виростає велика відповідальність. У старій логіці вважалося, що нам належить те, що ми можемо взяти, і що вирішує той, хто сильніший. SOLIS перевертає цю логіку. Там, де ми користуємося ресурсами поза Землею, ми робимо це як дбайливі управителі, а не як сліпі визискувачі. Там, де ми зустрічаємо чуже життя, ми виступаємо не як завойовники, а як уважні учасники. Там, де ми досліджуємо космос, ми робимо це, усвідомлюючи крихкість усього живого. Наше значення вимірюється не владою, а відповідальністю, і не тим, що ми беремо, а тим, що ми вносимо.

Технічний поступ і розширення мають сенс лише тоді, коли йдуть разом із внутрішнім зростанням, із мудрістю, співчуттям і уважністю. Тому SOLIS вимірює велич не розширенням, а зрілістю. Ми не заселяємо світів лише тому, що можемо. Ми спершу питаємо, навіщо. Ми розвиваємо техніку, що збільшує не лише наш засяг, а й нашу здатність до рефлексії. Ми будуємо культуру, що вирізняється не своєю величиною, а своєю глибиною. Корабель, що поколіннями летить до далекої зорі, був би не лише технічною пригодою, а питанням, як пронести спільноту, сенс і людяність крізь століття. Велика мета звучить не так: швидше, вище, могутніше, багатше. Вона звучить так: стати цивілізацією, що дає космосу більше, ніж бере в нього, що несе назовні культуру, красу й знання, що вчиться, а не лише завойовує, і що лишає сліди, які світять не лише технічно, а й морально. Можливо, ми перший відомий вид, що може свідомо вирішувати, як поводитися у всесвіті. Цей шанс нам не слід змарнувати.

Розділ

II

Діти і родини

Леві народився в пологовому домі, з акушеркою, яка знала Мару від третього місяця, а Йонас після цього пів року не працював, і в команді догляду ніхто про нього не забув. Тепер Леві разом зі своїм класом будував будиночок на дереві й уперше рахував добровільно. Іда була у своєму часі орієнтації: три місяці біля моря на підприємстві, що будує мережі, три місяці в майстерні, яку вона за два тижні покинула. Ніхто не записав цього в біографію.

Коли на світ приходить дитина, це не лише біологічна подія. Це акт надії, мить, у яку суспільство оновлюється, і запрошення всім узяти на себе відповідальність. Усе, що накреслює цей твір, нестимуть люди, які сьогодні ще діти або ще не народилися. Чи зможуть вони це нести, вирішується в їхні перші роки, у їхніх родинах, у їхніх школах і в питанні, чи є в них хтось, хто їх вислухає. Тому цей розділ говорить про фундамент, на якому тримається кожна тривка зміна.

Народження і раннє дитинство

SOLIS розуміє народження не як суто приватну справу, а як спільне завдання. Кожна дитина цінна не лише для своєї родини, а для всього суспільства. Від самого початку кожна майбутня мати отримує високоякісний медичний, душевний і соціальний супровід, профілактику, допомогу при пологах і післяпологовий догляд, незалежно від внеску, становища й місця проживання, і все це тримає культура турботи, у якій жінки почуваються безпечно й шановано. Оскільки діти ростуть не лише з матерями, долучають усіх близьких людей. Батьки, співбатьки, бабусі й дідусі, брати й сестри й обрані родини знаходять консультації й підтримку, а розмаїття родинних форм визнають. Батько отримує не лише формальну батьківську відпустку, а мережу допомоги, щоб справді бути присутнім на початку родинного життя.

Догляд у ранньому дитинстві при цьому є місцем любовного розвитку, а не простого перебування під наглядом. Малі групи, навчені фахівці й простори для гри, творчості й прив'язаності посідають місце жорстких розкладів, і немає примусу до раннього навчання, а є пропозиції, що зважають на дитину. Оскільки батьківство часто виснажливе й самотнє, ніхто не стоїть сам. Родинні центри й акушерки є сталими опорами, сусідства організовують взаємну допомогу, а перепони з бюрократії й нестачі цілеспрямовано усувають, тож і молода мати, що може мало внести, без сорому приймає підтримку. Причини цього глибокі. Перші роки життя формують мозок, тіло й почуття, люди, що почуваються підтриманими, кращі батьки, а кожна дитина, що росте добре, є здобутком для всіх. Суспільство, що вже перший подих людини огортає гідністю й спільнотою, показує, що люди в ньому стоять одне за одного.

Освіта і розвиток

Діти є природженими учнями. Вони питають «чому», ще не вміючи говорити, і вони відкривають, мацають і граються не з примусу, а зі своєї природи. SOLIS влаштовує освіту так, щоб ця вроджена радість навчання не губилася, а зберігалася й міцніла. Сьогоднішні шкільні системи часто намагаються провести всіх дітей однаковим темпом крізь той самий зміст до тих самих іспитів і при цьому перевантажують одних і недовантажують інших. Тут діти вчаться індивідуально, у власному темпі, із власними зацікавленнями й спираючись на власні сильні сторони. Дитина,

яку захоплює природа, може досліджувати й експериментувати. Дитина, що палає до чисел, отримує додаткові виклики, і її не таврують. Дитину, що розквітає в мистецтві, розвивають як повноцінну частину спільноти, а не трактують як другорядну.

У цій освіті помилки не є вадою, а підказками, де ще є що відкрити. Місце страху перед поганими оцінками й поділу на розумних і дурних посідає заохочення спробувати інакше, поміркувати й зрости. Учителі при цьому не лише передають матеріал, а супроводжують і наставляють, вирівнюють шляхи навчання й підтримують душевний, соціальний і творчий розвиток. Це означає менше фронтальних уроків і більше спільних задумів і праці над стосунками, а в школах учителі, соціальні педагоги, митці й дослідники працюють разом командами. Творчість, співпраця й соціальний інтелект стоять на рівних із класичними предметами. Мистецтво не є побічним предметом, робота в команді є ключовою навичкою, а вправляння в співчутті важить стільки ж, скільки знання фактів.

Як тісно це взаємодіє, показує один задум. Коли діти разом будують будиночок на дереві, у ньому поєднуються математика статики й розмірів, біологія придатних дерев і охорони природи, мова документування, оформлення мистецтва й етика співпраці й відповідальності. Із цього постає живе, наближене до практики навчання, що не має нічого спільного з відокремленим зубрінням до іспиту. Така освіта бачить дитину як цілу людину і виховує тих творчих, вдумливих і сміливих людей, що можуть творити зміни. Але передусім вона продовжує зрілість, яку обґрунтовує розділ про освіту. Вона від початку плекає власне мислення й здатність питати, замість учити покори, бо виклики цього століття неможливо розв'язати школою позаминулого.

Родинні устрої

Родина належить до найдавніших і найсильніших соціальних утворень людства, але вона не є застиглою моделлю. Вона змінюється з часом, культурою й умовами життя. Тому SOLIS розуміє родину не як сталий шаблон, а як живу, рухливу й любовну мережу, і він зміцнює кожну форму родинного зв'язку, яку несуть турбота, відповідальність і прихильність, незалежно від того, як вона виглядає.

Тим самим зникає невидима норма, що в багатьох сьогоднішніх системах визнає самозрозумілою лише одну форму родини, а всі інші лише терпить. Одностатеві батьки, складені родини, ті, хто сам виховує дітей, обрані родини без біологічного зв'язку і спільні оселі кількох поколінь визнають рівноцінними, доки вони ґрунтуються на турботі й взаємній пошані. Немає упередженості в правах і послугах, немає морального присуду ззовні і немає ієрархії між традиційним і сучасним. У центрі при цьому стоїть не суспільне моральне уявлення, а благо дитини. Підтримка, освіта, здоров'я й догляд зважають на те, чого справді потребують діти та їхні близькі, а не на те, чи вписуються вони в певну модель. Батько, що сам виховує дитину, має ті самі права, що й батьківська пара, одностатева пара без бюрократичних перепон разом здійснює батьківство, а обрана родина з дорослих друзів, що виховують дитину, вважається повноцінною родиною. Батьківство в SOLIS означає відповідальність, а не володіння. Там, де батьки не дають ради, спільнота супроводжує, а не судить.

Щоб родини справді мали час одне для одного, моделі праці продумано інакше. Гнучка неповна зайнятість, розділені посади,

розумно обмежена робота з дому, батьківські відпустки для всіх статей і підтримка для тих, хто доглядає за близькими, не є розкішшю, а наріжним каменем суспільного здоров'я. Батько може взяти кілька місяців батьківської відпустки, не ставлячи під загрозу свій шлях на підприємстві, а бабусі й дідусі, що проводять багато часу з онуками, вважаються визнаною частиною родинної мережі. Праця турботи й виховання при цьому не лише культурно цінується вище. Вона, як визначає економічний устрій, зараховується як внесок, що приносить бали цінності й бали доробку, не як приватна жертва, а як здобуток для всіх. Так родину розвантажують, а не перевантажують, і вона не є приватним будмайданчиком, що розвалюється під зростаючим тиском, а цінністю, яку несе все суспільство. Суспільство, що інвестує у свої родини, довготривало будує згуртованість, стійкість і душевне здоров'я.

Захищені простори і емоційний розвиток

Дітям потрібно більше, ніж освіта, їжа й дах над головою. Їм потрібна душевна безпека: простори, де вони можуть помилятися, учитися довіри, виражати почуття й розвивати стійкість. Тому в SOLIS душевне здоров'я не є побічною темою, а головною метою. До цього належать сталі, надійні близькі дорослі, до яких діти можуть звернутися зі своїми турботами, не домовляючись спершу про зустріч і не проходячи офіційними каналами. Учителі довіри, яких видно й до яких легко дійти, сталі вихователі в садочках і сусідські центри з відчиненими дверима дають дітям певність, що їх хтось слухає й сприймає серйозно. Це зменшує

страх і безпорадність і зміцнює мужність і віру у власні сили. До цього додаються програми стійкості, уважності й співчуття, що є сталою частиною повсякдення, бо душевна сила не вроджена, а зростає, коли її плекають. Діти рано вчаться розпізнавати й регулювати свої почуття, ставити себе на місце інших і сперечатися чесно, і вони дізнаються, що невдачі належать до життя і як здорово з ними поводитися.

Оскільки цифровий світ для дітей водночас є майданчиком і ризиком, медійну грамотність розвивають рано. Дитина вчиться не лише користуватися пристроєм. Вона розуміє, як діють соціальні медіа, розпізнає різницю між справжньою інформацією й маніпуляцією і збагне, що схвалення в мережі не є мірою власної цінності, а це пряме продовження тієї зрілості, яку твір обґрунтовує в іншому місці. Якщо дитина все ж стає мішенню цькування, вона не лишається сама. Структури рано втручаються, і місце простого покарання посідає справжня праця над стосунками, що зміцнює уражену дитину й водночас розуміє, що й дитина, яка цькує, часто потребує підтримки, той самий відновний дух, що визначає правову систему. Так SOLIS сприймає серце так само серйозно, як розум, бо душевно сильні діти стають вдумливими й співчутливими дорослими, що несуть здорове суспільство.

Юність, ідентичність і пошук себе

Юність є фазою, як жодна інша. Тіло й розум швидко змінюються, і напливають питання, яких раніше майже не було: хто ти, де твоє місце, що ти хочеш зробити зі своїм життям і що означа-

ють свобода, відповідальність і сенс. У багатьох суспільствах цей час вважають проблемною фазою, а молодь трактують як чинник заважання чи ризик, який треба контролювати. SOLIS натомість розуміє юність не як загрозу, а як цінний перехідний час пошуку, спроб і зростання, що заслуговує на особливу увагу.

Молодим людям потрібні простори, щоб відкривати себе, і щоб їх одразу не оцінювали й не карали, і SOLIS творить їх: творчі майстерні, спортивні майданчики, молодіжні центри, цифрові платформи, а також політичні й соціальні проєкти участі. Тому молодіжний центр пропонує не лише більярдний стіл, а майстерні музики, екологічних задумів, ідей власної справи, філософії й театру, у яких молодь разом із ровесниками й дорослими з'ясовує, що її хвилює. Супровід у пошуку себе відбувається без тиску й без знецінення. Молодь має право питати, сумніватися й винаходити себе наново, а наставництво, консультації й мережі ровесників спрямовані на те, щоб зміцнювати ідентичність, а не ламати її, в атмосфері довіри, пошани й свободи. А оскільки пошук потребує часу, устрій прямо його звільняє. Між школою й фаховою підготовкою лежить час орієнтації, у який молоді люди можуть подорожувати, долучатися до праці, пробувати й зазнавати невдач, і жодна біографія не карає їх за це.

У цей час постають і делікатні питання, приміром про сексуальність, про власну стать, про віру й про політичну позицію. У SOLIS ці питання можна ставити й відкрито обговорювати, а молодь отримує змогу в захищеній і дбайливій рамці з кваліфікованим супроводом знайти свій власний голос. Ідеться не про те, щоб спрямувати їх у наперед визначений бік, а про те, щоб допомогти їм знайти власний напрям, цілком у дусі тієї зрілості й того рухливого розуміння ідентичності, які твір розгортає раніше. Це вирішальне, бо впевнені в собі й добре супроводжені молоді люди

мають кращі шанси на сповнене життя, а суспільство, що зміцнює свою молодь, здобуває творчість, винахідливість і стабільність. Діти й молодь не є лише майбутніми дорослими. Вони вже тепер повноцінні члени спільноти з власними правами, потребами й мріями, вони співвирішують, чого потребують, і устрій, що визнає це, разом із ними прямує вперед.

Розділ

12

Втілення і перехід

Матері Мари, Розі, було двадцять дев'ять, коли місто над рікою стало маяком: перше зібрання з тими, кого визначив жереб, перший водогін як спільне благо, перша зима, коли ніхто не мерз. Роза часто розповідала про роки перед тим, коли кооперативи ще стояли поряд із концернами, а місто вчилося жити без їхнього дозволу. Вона розповідала й про тих, хто пішов, і про адвоката, що хотів скупити в людей ділянки, аж доки ніхто більше не продавав. «Ми їх не перемогли», казала вона. «Ми зробили їх зайвими.»

Устрій на кшталт SOLIS не можна запровадити клацанням вимикача. Не можна за одну ніч перепрограмувати суспільство, не можна розвіяти суперечкою всі страхи й блокади і, що вирішальне, не можна збудувати такий устрій силою, не зрадивши його власних засад. Устрій, що спирається на гідність і зрілість, не можна встановити державним переворотом. Його треба здобути переконанням і вдалим прикладом. Тому SOLIS є довгою, свідомою зміною, що вимагає часу, терпіння, мужності й культури навчання на помилках. Цей розділ описує шлях, людей, що ним ідуть, опір, на який вони натраплять, долю старих статків і мірила, за якими можна розпізнати, чи шлях іще правильний.

Шлях від наявного до SOLIS

Шлях пролягає через три фази, що переплітаються. На початку стоїть зміна свідомості, бо перш ніж зміняться структури, мусять зрушити голови й серця. Потрібні чесні огляди стану, що роблять видимими не лише проблеми, а й можливості, і сміливі голоси в медіа, мистецтві, науці й повсякденні, що наважуються спитати, чи справді ми хочемо й далі так жити. Фільм, що розповідає засади цього устрою, низка розмов, що зводить громадян, фахівців і активістів, навчальний матеріал, що дає дітям говорити про майбутнє, замість зубрити факти, так це починається.

Далі йде будування маяків, конкретних місць і задумів, що показують: це можливо. Міста, що переходять на циркулярну

економіку, підприємства, що працюють за цими засадами, школи й дослідницькі мережі, що випробовують нові шляхи. Маленьке місто переводить своє постачання на відновлювані джерела, запроваджує зібрання з громадянами, визначеними жеребом, і стає взірцем, що знаходить наслідувачів. Такі приклади надихають, доводять, що зміна є практикою, а не лише теорією, і дають розгін.

Лише коли переконано досить людей і досить прикладів тримає, починається зміна системи: нові правові рамки, нові економічні стимули, нові інституції. І вона відбувається не за одну ніч, а поступово, з відступами, під супроводом спостереження й виправлення. Засада може стояти в конституції й усе ж потребувати років, доки адміністрація, економіка й суспільство її засвоять. Тому до кожного кроку належать супровід, спостереження й зворотний зв'язок. Отже, перехід до SOLIS є справою поколінь, можливо, найбільшою, за яку людство будь-коли бралося.

◆ Чесний діагноз

Дві речі тут треба сказати ясно. По-перше, цей перехід не має гарантії, і він натрапляє не лише на інертність, а на справжній опір. По-друге, і це важче: SOLIS по-новому розподіляє владу й добробут. Хто тримає те й інше зосередженим за наявного устрою разом з інституціями, зведеними для його захисту, того аргументи не зрушать, бо тут на кону не розуміння, а інтерес. Проєкт, що припускає, ніби могутніх можна переконати, наївний, і SOLIS цього не припускає. Він відмовляється від примусу, але не від реалізму. Як він поводиться з цим опором, не зраджуючи себе, розглядає підрозділ про учасників і опір.

Етапи трансформації

Трансформація до SOLIS не є раптовим переворотом, а естафетою, у якій етапи будуються один на одному й посилюють один одного. Послідовність при цьому не довільна, а йде за внутрішньою логікою. На початку стоїть освіта, бо без здатності мислити складно, етично рефлексувати й творчо діяти кожна пізніша реформа йде в порожнечу. Ця освіта починається не лише в університетах, а в ранньому дитинстві, і вона готує людей до того, щоб узагалі вміти творити зміни. За нею йде економіка як наймогутніший важіль. Стимули зміщуються від короткочасного прибутку до тривкого, соціально й екологічно осмисленого господарювання, а змінена культура підприємств, участь, етичні цілі, відповідальність перед суспільством і планетою, посідає місце чистої логіки прибутку. Коли змінюється економіка, порядок влади мусить підтягнутися, щоб політичні й інституційні структури несли зміну: більше прозорості, більше етичного нагляду, більше участі, і поступово набувають обрисів органи Кільця, які описує цей твір. Паралельно працюють над м'якими чинниками, над цінностями, оповідями й розумінням успіху, щастя й сенсу, бо успішна людина в SOLIS не найбагатша, а та, що створює для спільноти щось тривке. Наприкінці з місцевого задуму постає глобальний процес, що вчиться одне в одного, шанує відмінності й поділяє спільні засади.

Щоб це вдалося, потрібні дорожні карти, що визначають етапи, пріоритети й відповідальності, супровідні освітні й культурні програми, що роблять людей учасниками, а не тими, з ким щось стається, пілотні задуми з ясними шляхами поширення випробу-

ваного і платформи, через які діляться знанням і засобами. Так трансформація стає не хаосом, а свідомим, спільно несеним процесом.

Учасники, ролі і опір

Зміна до SOLIS не відбувається сама собою, а її несуть люди. Три ролі стоять при цьому в центрі. Піонери є сміливими першими, що випробовують нові ідеї, часто проти течії й на ризик: соціальні підприємці, громади, учителі й митці, що проживають наперед те, що спершу є лише теорією, і тим дають розгін. Будівничі мостів менш помітні, але незамінні. Вони зводять разом те, що інакше лишилося б розділеним, громадян і політику, науку й економіку, молодих і старих. Вони перекладають між світами й творять простори, у яких люди з різними інтересами разом працюють над рішеннями. Вартові нарешті бережуть етику й право. Етичні ради, омбудсмени й платформи для тих, хто викриває зловживання, дбають, щоб зміна не йшла наосліп чи безоглядно, захищають слабших і тримають SOLIS при його власній вимозі.

◆ Опір не дорівнює опорові

Де є рух, там є опір, але він не одного ґатунку. Частина опору є обґрунтованим сигналом. Вона показує, де люди бояться, де є справжні конфлікти інтересів чи де когось не помітили. Якщо пілотний задум сталого розвитку міста натрапляє на протест, бо зростає орендна плата, це не причина зупинитися, а знак, що бракує соціального вирівнювання. Такий опір вислуховують і

перекладають у кращі рішення. Інша частина опору, однак, не є сигналом до поліпшення, а обороною привілеїв тими, хто втрачає владу й добробут, і вона не розчиняється в діалозі, бо не ґрунтується на непорозумінні. Трактувати обидва ґатунки як той самий є тією наївністю, на якій зазнавали поразки великі проєкти. SOLIS розрізняє їх і відповідає кожному на свій лад. Не кожного буде переконано, і не кожен піде разом. Але кожен отримає змогу бути вислуханим і шанованим.

◆ Паралельна розбудова замість дозволу

Оскільки могутні не віддадуть своєї влади, SOLIS не чекає на їхню згоду. Його стратегія полягає не в тому, щоб завоювати наявні центри влади. Вона полягає в тому, щоб будувати паралельні структури, які просто краще працюють, кооперативні підприємства, постачання зі спільних благ, зібрання з громадянами, визначеними жеребом, відкриті мережі знання й стійкі, широко розгалужені ланцюги постачання, і давати їм рости, доки вони не переростуть старі структури й не вберуть їх. Тож перехід виграють не стільки завоюванням, скільки зайвістю. Там, де новий устрій просто краще служить людям, старий утрачає опору. Це не обхідний шлях, а справжній шлях, бо він обходиться без примусу, який SOLIS відкидає, і ґрунтує новий устрій на тому, що він дає, а не на тому, що він завойовує.

◆ Небезпеки, названі на ім'я

Цей шлях може зазнати поразки, і назвати небезпеки вже є захистом від них. Перша є захопленням: що нові інституції перебирають ті самі інтереси, які вони мали заступити. Їй протидіють порядок влади, жеребкування, ротація й право відкликання,

що механічно утруднюють тривке привласнення. Друга є економічним задушенням: що острів SOLIS, вбудований у ворожий ринок, заморять голодом чи переб'ють цінами. Їй протидіють контрольована мембрана межі й розбудова стійких, пов'язаних і кооперативних структур, а не відокремлених поодиноких спроб. Третя є вихолощенням: що мову SOLIS переймуть, а його зміст вихолостять. Їй протидіють вимірюване спостереження за основними правами й зрілість громадян, що дає розпізнати вихолощення. Четверта є поверненням назад: що устрій із часом розмиватиметься. Їй протидіють глибока громадянська освіта й структурна неможливість закостеніння. Суспільство, що зважає на ці небезпеки, набагато важче ними здолати.

◆ Жодного примусу, але оборона

Нарешті діє розрізнення, від якого все залежить. SOLIS відмовляється від нападу й від того, щоб установлювати себе силою. Його не встановлюють переворотом, і він не змушує тих, хто не хоче. Але відмовитися від примусу не означає відмовитися від оборони. Суспільство, що збудувало щось справедливе, не зобов'язане в ім'я толерантності дозволяти це зруйнувати, саботувати чи захопити. Межа проходить, як у розділі про безпеку: напад заборонено, оборона легітимна. SOLIS захищає те, що збудував, від тих, хто хоче це знести, не стаючи сам тим нападником, якого відкидає.

Що стане зі старими статками

Найтяжче питання переходу стосується того, що вже є: дому мільйонера, капіталу концерну, ділянки, що три покоління належить одній родині, кредиту, який ремісник узяв у банку. Проєкт, що його обходить, лишається ескізом. SOLIS відповідає на нього однією засадою й чотирма правилами. Засада звучить так: нічого не забирають через те, що хтось це має, але ніщо не лишається владою лише тому, що колись було владою. Перехід не експропріює, а позбавляє влади, і робить це там, де громадяни ухвалили устрій, ніколи ззовні й ніколи за одну ніч.

Перше правило стосується особистого майна. Дім, у якому хтось живе, майстерня, яку він провадить, земля, яку обробляє родина, лишаються за ним чи за нею, як власність чи як тривале право користування там, де сама земля стає спільним благом. Хто вже не може продати землю, може й далі її забудовувати, жити на ній і передавати своїм дітям. Друге правило стосується грошових статків. Їх обмінюють за публічним курсом на бали цінності до порогу завбачливості. Те, що понад нього, не губиться, але перетворюється: на частки продуктивного фонду, що забезпечують колишньому власникові довічний дохід у балах цінності, але без голосу, без розпорядження й без продажу. Багатство визнають як право на добре життя й розчиняють як важіль над іншими. Третє правило стосується компаній. Вони стають підприємствами в сенсі цього устрою. Працівники стають учасниками, керівництво стає посадою на час, а дотеперішні власники отримують за свій капітал частки фонду за тим самим правилом, що й будь-хто інший. Машини, будівлі й знання лишаються там, де вони потрібні, на під-

приємстві. Четверте правило стосується боргів. Борги між людьми й підприємствами всередині устрою сплачують у балах цінності до справедливої межі, а понад неї вони згасають, бо устрій без відсотка не може продовжувати відсоткових боргів. Борги перед зовнішнім світом лишаються тим, чим є, і їх обслуговують через мембрану в міру сил, щоб новий устрій не почався як шахрай.

Ці правила діють фазами, як і забезпечення в старості: із довгим часом, у якому обидві системи працюють поруч, і з гарантованими нижніми межами для тих, хто планував своє життя за старого устрою. І вони діють із правом піти для кожного, хто хоче радше бути багатим, ніж окільцьованим. Хто йде, бере з собою те, що може нести, і лишає те, що належить устроєві: землю, воду, владу. Так перехід не стає ні грабунком, ні капітуляцією перед наявним. Він є перекладом старих статків на мову, у якій вони вже ні над ким не панують.

Комунікація і переконання

Жодна ідея, хоч яка добра, не живе без комунікації, бо люди мусять розуміти, про що йдеться, відчувати, що це їх стосується, і бачити, що вони можуть брати участь. Тому в SOLIS комунікація не є додатком і не є рекламною машиною, а серцевиною трансформації. Вона пов'язує, пояснює, надихає й зрушує.

Передусім вона пояснює не лише те, що відбувається, а й чому. Надто часто сьогодні реформи проштовхують і закони ухвалюють, а люди не збагнуть сенсу, і це живить недовіру й відступ. Тому SOLIS завжди відповідає й на питання «навіщо» і про сенс. Коли

місто переходить на відновлювану енергію, повідомляють не лише технічні подробиці. Пояснюють, чому ця зміна потрібна, що вона означає на довгий строк і яку роль відіграє кожен. Ця комунікація звертається до всіх, а не лише до еліт, до робітниці, до підлітка, до пенсіонера, до матері, що сама виховує дітей, так само, як до підприємиці, ясною, уважною мовою й без фахового жаргону. Вона використовує всі канали, від класичних медіа через цифрові до заходів на місцях і засобів мистецтва. Тому зміна в місті починається не з адміністративного розпорядження, а так само зі свята з музики, розмови й спільного досвіду.

Вирішальне, нарешті, те, що комунікація йде в розмові, а не згори вниз. Ідеться не про проголошення послань, а про творення просторів, у яких можна ставити питання, висловлювати сумніви й вносити пропозиції. У них відповідальні говорять із населенням, а не про нього, відкрито й про помилки та непевність, без задніх кімнат і без потайності. Тому новий закон не лише пояснюють. Є відкрита фаза, у якій громадяни перепитують, співтворять і висловлюють застереження. Так постає суспільство, що не зазнає зміни, а несе її разом.

Міжнародне поширення і пристосування

SOLIS не є готовим шаблоном, який накладають на світ, бо кожне суспільство має власну історію, власні символи й власні ресурси, сильні сторони й рани. Тому він розуміє себе не як експортний продукт, а як відкриту, гнучку модель. Він пропонує засади й етичну рамку, але конкретне втілення постає на місці.

П'ять засад лишаються всюди однаковими. Вони утворюють хребет, що не підлягає торгу. Відрізняється те, як. Які інституції будують, які шляхи обирають і які символи й обряди несуть систему, залежить від відповідного суспільства. У громаді корінного народу в центрі стоїть захист успадкованих систем знання, у постіндустріальній агломерації соціальний і технічний винахід, у регіоні, позначеному війною, спершу розбудова стійкості, перш ніж постануть органи Кільця. Так кожне суспільство наповнює рамку власною дійсністю, замість отримати накинуту чужу модель.

Щоб SOLIS не розпався на відокремлені острови, мережі пов'язують окремі шляхи. Через них діляться знанням: які підходи себе довели, де були відступи й чого з цього можна навчитися. Засоби розподіляють так, щоб і бідніші регіони отримували ті самі шанси, а стандарти узгоджують, щоб екологічні засади й засади прав людини діяли всюди, навіть там, де їх утілюють порізному. Мережа громад, що живуть за SOLIS, обмінюється на всіх континентах, веде спільні задуми й ділиться досвідом, не стираючи місцевих особливостей. Як із багатьох таких устроїв постає світовий порядок, без того щоб над ним постав володар, розгортає наступний розділ.

Чим можна виміряти шлях

Устрій, що носить своє ім'я, але втратив свій зміст, є третьою з названих небезпек, і проти неї допомагає лише одне: мірила, якими будь-коли можна перевірити, чи задум ще є SOLIS, чи лише так зветься. Вони прості, і кожен може їх прикласти.

Чи забезпечено базове забезпечення для кожного, і чи вимірює спостереження за основними правами їхнє дотримання в живому житті? Чи є в кожному органі, що здійснює владу, частина, яку заповнює жереб, межа строку повноважень і право відкликання? Чи відкриті для огляду рішення, грошові потоки й впливи, і чи стоїть водночас життя окремої людини під захистом приватності? Чи не може ніхто накопичувати бали цінності понад поріг, чи є кількість балів публічним числом, і чи ухвалюють рішення про розподіл капіталу кількома незалежними шляхами? Чи входять екологічні витрати в кожну ціну, і чи бере спільнота в планети менше, ніж повертає їй? Чи вчить освіта ставити під питання сам устрій, і чи прямо захищено критику на його адресу? Чи може піти той, хто не хоче лишатися?

Там, де на одне з цих питань доводиться відповісти «ні», шлях покинуто, хоч як би він звучав, наче SOLIS. Там, де на всі можна відповісти «так», це SOLIS, хоч як би він виглядав зовсім інакше, ніж у цій книжці. Бо цей устрій визначає не форма, а те, що він забезпечує: владу, що нікому не належить, добробут, що нікого не виключає, планету, що лишається придатною для життя, і людину, що вільна все це перевіряти.

Розділ

13

Світовий порядок: SOLIS серед народів

Двоюрідний брат Мари, Томас, пішов десять років тому до устрою, у якому можна було розбагатіти. Він приїжджав щоліта в гості, з подарунками, яких тут ніхто не міг купити, і з поглядом, що щороку довше затримувався на ріці. Того самого літа Мара сиділа як посланниця регіону на зібранні країн, коли планетарна оборона повідомила про своє щорічне навчання: брила за два роки льоту, три устрої, що разом цілили. Ніщо в цьому нікому не належало. У цьому й був сенс.

Найбільші небезпеки цього часу не зважають на жодні кордони. Зміна клімату, нова пошесть, техніка, що вирвалася з-під контролю, загроза з космосу вражають людство як ціле, і жодна країна сама їх не відверне. Тому устрій, задуманий лише всередину, лишався б неповним. Цей розділ питає, як SOLIS ставиться до світу: як багато суспільств діють разом, і над ними не постає новий володар, і як людство спільно несе планетарне, не зрікаючись свого розмаїття.

Кільце на планетарному рівні

Очевидною відповіддю на глобальні проблеми був би світовий уряд, і він був би найнебезпечнішою верхівкою з усіх. Те, що слушне для окремої держави, тим паче слушне для планети. Там, де постає найвища інстанція, постає й найвища мішень для захоплення, і жодна віддаленість не зробила б її безпечнішою за будь-який трон перед нею. SOLIS і тут обирає не піраміду, а вкладеність. Устрій збудовано багатошарово, від сусідства через регіон і країну до планетарного рівня, і кожен рівень сам є Кільцем: із зібранням, посадами, етичною радою, судом і контрольним органом, частково визначеним жеребом, зі змінним складом, відкличним, прозорим, без верхівки. Над цим стоїть засада субсидіарності в її жорсткій формі. Вищий рівень може лише те, чого нижчий справді не може. Тож планетарному рівню лишається

лише справді планетарне. Усе інше належить ближче до людей. Так постає глобальне узгодження, але не глобальний володар.

Планетарне, що вдається лише разом

Проте деякі завдання може розв'язати лише все людство. Клімат не знає кордонів, збудник перескакує будь-який мур, могутній штучний інтелект в одних руках загрожує всім, а астероїд не розрізняє націй. Для цих небагатьох, але вирішальних випадків SOLIS творить планетарну оборону: спільне раннє попередження, спільні можливості, спільні правила. У ній зливається оборона Землі окремих устроїв, і вона сама знову окільцьована й не належить жодній окремій силі. Захист від кінця людства є тим єдиним завданням, яке жоден суверенітет не сміє лишити собі, і водночас тим єдиним, яким жодна сила не сміє зловживати як приводом для власного піднесення. Тому й планетарна оборона стоїть під жеребом, ротацією й підзвітністю. Спільні блага, що належать усім, атмосфера, океани, спадщина космосу, управляються на цьому рівні за тими самими правилами, що й водогін у регіоні.

Глобальна справедливість

Спільна планета вимагає спільної справедливості. Блага, що належать усім, не можуть привласнювати небагато хто. Їхні

доходи йдуть на користь усьому людству, а не лише тим, хто першим схопить. Там, де багатство ґрунтується на минулій несправедливості, його вирівнювання належить до справедливості, не як вічний борг, а як чесне осмислення. Заможні регіони несуть особливий обов'язок, бо відповідальність вимірюється здатностями й засобами. І жодне суспільство не сміє будувати свій добробут на визиску іншого. Розмаїття в SOLIS є силою, з якої вчаться, а не приводом для перепаду між народами.

Приналежність і міграція

Хто належить до спільноти і як до неї вступають чи її покидають, торкається ядра будь-якого устрою. SOLIS тримає тут разом дві речі. З одного боку, право піти. Жодна людина не прикута до устрою, хоч який справедливий він був би. Хто хоче емігрувати чи заснувати власну спільноту відмінності, може це зробити, обмежений лише тим, що ніхто не може вийти, щоб шкодити іншим чи руйнувати спільноту. Це контрольована мембрана, застосована до людей. Вона пропускає легітимну відмінність і закриває лише шпарину, крізь яку хтось підкопав би устрій ззовні. З другого боку, право прийти. Міграцію не трактують як загрозу, а впорядковано й по-людськи, з відповідальністю і за тих, хто шукає захисту, і за громади, що приймають. Хто приходить, отримує базове забезпечення й основні права від першого дня і доступ до мови й внеску замість залів очікування. Хто приймає, отримує засоби, щоб прийняття трималося. Включення при цьому не є вулицею з однобічним рухом. Обидві сторони вчаться, а розмаї-

ття шанують, але не коштом п'яти засад. Устрій, який дозволено покинути, мусить переконувати тим, що він дає, а не замкненим виходом.

Виживання в мішаному світі

SOLIS постає не в порожньому світі, а поряд із силами, що не поділяють його засад. Суспільство, що зв'язує себе екологічно й етично, тоді як інші цього не роблять, можуть затоптати чи перебити цінами, перш ніж подіє його приклад. SOLIS відповідає на це ні відступом, ні нападом, а союзом: альянсами регіонів-однодумців, взаємною обороною, стійкими й пов'язаними ланцюгами постачання, поділеним знанням. Назовні він обстоює світ багатьох полюсів. Жоден блок не сміє панувати над усіма, регіони й культури лишаються самостійними й водночас пов'язаними, а рівновага постає із взаємної залежності, пошани й ясних меж: розмаїття без хаосу, порядок без підкорення. Його шлях назовні той самий, що й усередину, перемога через зайвість. Там, де новий устрій видимо краще служить людям, старий утрачає опору. Доти SOLIS захищає те, що збудував, не стаючи сам нападником.

Об'єднане, але не одноманітне людство

Мета не є ні світовою державою, ні клаптиковою ковдрою, а об'єднаним, але не одноманітним людством. П'ять засад чинні всюди, гідність, рівновага, відповідальність за планету, плекання знання й мудрості, довготривала стійкість. Вони є спільним ядром, що не підлягає торгу. Відрізняється все інше: вигляд інституцій, мова культури, шляхи до сенсу. Наскільки мало SOLIS приписує одне уявлення про добре життя, настільки рішуче він тримається того, що поділяють усі люди. Вузьке, тверде ядро і над ним багате розмаїття: це той устрій, у якому людство може діяти як одне, не перестаючи бути багатьма. Наше майбутнє належить усім, або воно не належить нікому.

Розділ

14

Підсумки і погляд уперед

П'ять засад в огляді

Наприкінці цього твору варто спитати, чим, власне, є SOLIS і чим він відрізняється від інших проєктів. Відповідь звучить так: SOLIS не є ні застиглим законом, ні незмінним маніфестом, ні готовою моделлю, яку накидають суспільству. Це система, що вчиться й розвивається, рамка, постава, компас, який у кожному суспільстві й кожному поколінні треба наново наповнювати життям. За всієї рухливості його тримають разом п'ять засад, що червоною ниткою проходять крізь усі царини й утворюють його етичний хребет.

Гідність людини вимагає не лише нікому не шкодити, а й активно дбати, щоб кожна людина могла розгорнутися. Вона є абсолютною основою, нижче від якої не сягає жодне зважування, і вона стосується й того, хто став винним. Рівновага особи і спільноти тримає разом те, що інші устрої зіштовхують одне з одним. Свобода без відповідальності безоглядна, відповідальність без свободи є гнобленням, а справжня свобода постає там, де люди визнають свою відповідальність і з переконання її виконують. Відповідальність за планету робить Землю живим довкіллям, яке не лише менше ушкоджують, а зцілюють, і дає їй голос у кожному рішенні. Плекання знання і мудрості ґрунтує устрій на найкращих знаннях і на судженні, що вміє їх тлумачити, і на тому, що все знання відкрите, а кожен авторитет можна ставити під питання, також цей. Довготривала стійкість нарешті будує все, що мусить

тримати, розподіленим, здатним учитися й гнучким, щоб устрій виходив із випробувань зміцнілим, а не ламався від них.

Ці цінності, однак, лишилися б без наслідків, якби твір не поставив поряд із ними інституцій. На найважче питання, питання влади, SOLIS відповідає не верховним органом, а Кільцем без верхівки, що заякорене в народі й захищене від тривкого захоплення жеребкуванням, ротацією, відкликанням і відокремленням знання від рішення. Економіку він не скасовує й не планує всевідно, а обмежує ринок: базове забезпечення як право, блага за вибором через засіб цінності, який не можна накопичувати й ціни якого постають із децентралізованих сигналів у межах екологічних і соціальних меж, і капітал, що лишається в багатьох руках. Громадськість він захищає не міністерством правди, а процедурою з тягарем доведення, оскарженням і непорушною межею, що її ніколи не сміють спрямовувати проти критики самого SOLIS. А своїх громадян він формує не до покори, а до зрілості, аж до здатності відкинути сам устрій, якщо той на це заслуговує.

Складники в огляді

Хто прочитав твір, знає його складники з їхнього взаємозв'язку. Тут вони ще раз стоять поряд, щоб кожну частину проєкту можна було порівняти з кожною іншою, бо устрій сходиться лише тоді, коли його частини не суперечать одна одній.

П'ять засад є ядром, що не підлягає торгу: гідність, рівновага, відповідальність за планету, знання й мудрість, стійкість. Усе інше є свободою.

Кільце є порядком влади: колом органів без верхівки, заякореним у громадянах, на кожному рівні від сусідства до планети. Хто в нього включений, той окільцьований.

Зібрання ухвалюють закони й бюджети свого рівня, мішані з обраних і визначених жеребом. Посади на час виконують, обмежені в часі й змінні. Рада мудрих думає поза обрієм і радить, не наказуючи. Етичні ради перевіряють на засади й можуть зупиняти. Суди зв'язують усіх, також органи Кільця. Орган прозорості й контролю тримає знання відкритим і спостерігає за основними правами.

Громадяни самі вирішують чотири речі: ухвалення устрою, кожне торкання його ядра, відкликання його органів і питання, які їм виносять або які до них підносить ініціатива. Усе інше вирішують зібрання.

Жереб, ротація, відкликання й відокремлення знання від рішення є чотирма складниками проти захоплення. Вони діють для кожної влади, також для збройної, для громадського банку й для розподілу капіталу.

Виняток, що сам себе завершує, дозволяє швидко діяти в біді: публічно, обмежено в часі, зі строком чинності, із перевіркою заднім числом і з обов'язком демонтажу.

Права на забезпечення гарантують кожному базове забезпечення, житло, енергію, харчування, здоров'я, освіту, мобільність, без зустрічної послуги, утримуване зі спільної частки. Там, де блага підмурку відрізняються, вирішують потреба, черговість і жереб, а не знайомство.

Бали цінності оплачують внесок і купують блага за вибором: прив'язані до особи, безвідсоткові, без накопичення, без спекуляції, із цінами з децентралізованих сигналів у межах твердих

екологічних меж. До порогу завбачливості їх можна заощаджувати й заповідати, понад нього ні.

Кількість балів є публічним числом. Нові бали виникають лише в громадському банку за зареєстрований внесок, а три відкриті важелі, базова вартість години, спільна частка й поріг, тримають їх у мірі того, що виникає з благ за вибором.

Спільна частка є часткою кожного зарахування, що наповнює спільні каси, зростаючою понад певним порогом. Вона заступає податок, проста біля джерела й видима у використанні.

Підприємства є спільнотами учасників із рахунком підприємства, що утворює резерв, але не статок. Мережеві фонди розподіляють капітал багатьма незалежними шляхами, а частку зарезервовано для відмінного.

Мембрана є контрольованою межею назовні. Вона пропускає цінність для реальних потреб і людей із легітимною відмінністю і закриває шпарину, крізь яку ввійшли б накопичення, влада чи руйнування.

Переклад старих статків упорядковує перехід: особисте майно лишається, грошові статки до порогу стають балами цінності, а понад нього частками фонду без голосу, компанії стають підприємствами, а борги всередині згасають понад справедливою межею.

Повірені довкілля дають екосистемам, тваринам і майбутнім поколінням голос перед органами устрою.

Асиметрична прозорість робить владу прозорою й захищає окрему людину. Посади, фонди, алгоритми й операції відкриті, життя громадянина приватне.

Межа процедур діє всюди, де устрій може втрутитися. Ні процедура перевірки громадськості, ні апарат безпеки ніколи не сміють обертатися проти критики SOLIS.

Право піти і зрілість, щоб ставити під питання й SOLIS, є останніми запобіжниками. Устрій, який дозволено покинути й відкинути, мусить переконувати тим, що він дає.

Ці засади й складники не стоять поряд відокремлено. Вони поєднують суспільство, право, безпеку, економіку, планету, освіту, здоров'я, культуру, техніку, родину й світ у ціле. У цьому сутність SOLIS: ні технократія, ні ідеологія, ні готовий рецепт, а живий взаємозв'язок, який несуть люди, що знають: свобода, відповідальність, гідність і сталість зміцнюють одне одного. Це устрій із ясним компасом, що дозволяє помилки, учиться на них і вдосконалюється.

Чому SOLIS потрібен

Можна спитати, навіщо потрібен такий всеосяжний проєкт і чому недостатньо полагодити наявні системи. Відповідь полягає в тому, що людство стоїть на роздоріжжі, вага якого перевершує все попереднє, і що це роздоріжжя відкривається водночас у кількох вимірах.

У планетарному вимірі ми вперше маємо засоби зробити планету непридатною для життя і водночас техніки, щоб її зцілити. Питання лише в тому, який напрям ми оберемо, і простого ремонту тут уже не досить. У технічному вимірі штучний інтелект, біо- й нейротехніки зростають експоненційно і можуть так само пов'язувати нас, як і розколювати. Вирішує те, хто ними керує і хто встановлює етичні межі. У соціальному вимірі ми маємо знання, щоб нагодувати всіх, покінчити з бідністю й уможливити освіту

для всіх. І все ж мільйони голодують, а нерівності зростають, тож постає питання, як довго ми хочемо дивитися, замість творити системи, що зроблять це знання справедливо придатним до вжитку. А в душевному вимірі світ святкує неймовірні поступи й водночас вигорає зсередини. Питання в тому, чи хочемо ми суспільств, у яких люди лише функціонують, чи таких, у яких вони розквітають.

Це не сценарій далекого майбутнього, а сучасність. Ми вже живемо посеред цього випробування на розрив, у світі, що святкує поступ, цементує несправедливість, політично розпадається, екологічно стоїть на межі перекидання й душевно виснажений. Тому йдеться не про дрібний ремонт чи латання систем, що давно дійшли до своїх меж. Ідеться про нову архітектуру, новий фундамент, новий суспільний договір, що по-новому поєднує людину, планету, техніку й сенс. Наприкінці стоїть не менше, ніж питання, як ми як людство не лише виживемо, а розгорнемося: як створимо цивілізацію, що зростає, учиться й зцілює, на цій планеті й поза нею. Час для цього підганяє, бо кожне покоління, що вагається, перекладає відповідальність на те, яке, можливо, уже не матиме вибору.

Велике бачення

SOLIS більше, ніж план реформ, політичний порядок денний чи економічна концепція. Це бачення, всеосяжне бачення, більше за будь-яку ідеологію, будь-яку партійну програму й будь-який національний інтерес. Воно накреслює світ, у якому кожна дитина має змогу відкрити свої дари і жоден талант не губиться

лише тому, що не вписується в стандарт. Світ, у якому ніхто не голодує, тоді як інші живуть у надлишку, бо багатство означає не відгородженість, а поділену відповідальність. Світ, у якому праця приносить сповнення замість визиску, у якому техніка служить людині, а не навпаки, у якому ми співпрацюємо з природою, замість воювати з нею. Світ, у якому культури танцюють разом, замість воювати одна з одною, і в якому ми дивимося на зорі не як завойовники, а як вартові, що вчаться.

Дехто заперечить, що це звучить гарно, але нереалістично, бо люди не такі. На це SOLIS відповідає двома речами. По-перше, цей твір ніде не припускав кращих людей. Кожен його складник збудовано для людей, які є, помилкових, корисливих, підвладних спокусі, і саме тому він тримає. По-друге, це бачення не є наївною мрією, а мірилом, не готовою метою, а світловою лінією, за якою можна спрямовувати системи, рішення й структури. Ідеться не про те, чи створимо ми досконалий світ. Ідеться про те, чи відмовимося ми задовольнятися чимось меншим, ніж найкраще, чим ми можемо бути. Таке бачення виконує водночас три завдання. Воно дає надію, показуючи, що зміна можлива, а майбутнє можна творити. Воно дає орієнтир, допомагаючи встановлювати пріоритети й оцінювати рішення. І воно дає сенс, відповідаючи на питання, чому ми беремо на себе тягар змін: бо ми не миримося зі світом, у якому нерівність, руйнування й цинізм є нормою. Так воно стоїть як внутрішня зоря над цілим, що дає орієнтир навіть у темні миті й скеровує погляд понад наступний виборчий цикл на прийдешні покоління.

Поклик до людства

Цей підрозділ не є ні аналізом, ні теорією, а закликом: до тебе, до мене, до всіх нас. Бо мало чекати, що ті, нагорі, усе владнають, сподіватися, що політика й інституції все врегулюють, чи вірити, що новий сильний чоловік або досконала програма все зроблять за нас. Так само мало відступити в цинізм і безнадію, ховатися за екранами й іронією чи применшувати себе думкою, що окрема людина однаково нічого не змінить.

Бо суспільство не є урядом і не є системою. Суспільство є всіма нами, з нашими щоденними рішеннями, словами й діями. Кожен у своєму оточенні може випробовувати нові шляхи, жити сталіше, діяти чесніше, говорити уважніше, єднатися з іншими й зміцнювати сусідства й ініціативи, починати малі задуми, заводити розмови, подавати видимий приклад і передавати знання. Для цього не потрібен ні рятівник, ні великий вождь, а критична маса людей, що кажуть: ми хочемо інакше, ми хочемо краще, і ми починаємо тут і тепер, своїми засобами й у своєму житті. SOLIS не є справою згори, а мережею й полем можливостей, у якому кожен, хоч який малий, рух стає частиною великої зміни.

Уяви собі: у місті школа починає змінювати своє харчування, допускати більше співвизначення й учити уважності. У сусідстві люди починають разом виробляти енергію й оживляти публічні простори. На підприємстві учасники наново влаштовують свій робочий час і справедливіше ділять здобутки. Жоден із цих задумів сам по собі не змінює світу, але разом вони утворюють мережу, що стає дедалі щільнішою й сильнішою. Поклик SOLIS не хоче звалити на тебе тягар. Він хоче показати тобі, що ти частина чогось

більшого, що ти маєш голос і не безсилий. Питання не в тому, чи можеш ти змінити все, а в тому, чи готовий ти зіграти свою частину, із мужністю, із серцем і з надією.

Прикінцеве слово

Цей твір написано не для еліт, академій чи конференцій і не для паперів, що припадають пилом у шухлядах. Його написано для людей, які щодня працюють, люблять, страждають і сподіваються, часто тихо, часто непомітно, часто виснажено, і які часом питають себе, чи це вже все, чи там, назовні, є щось більше, що їх кличе й пов'язує з іншими. SOLIS є запрошенням до всіх, хто відчуває, що в них більше, ніж дозволяє повсякдення, і хто має мужність думати широко й починати з малого.

Мари не існує. Кухарки не існує, ріки не існує, свята вогнів не існує. Але все, що з ними стається, збудовано, складник за складником, у цій книжці, і збудовано для людей, якими вони є. У цьому різниця між мрією і проєктом.

Твір, що проводить межу між порадою й рішенням, не сміє замовчувати її щодо самого себе. Цей твір задумала й написала людина. Під час переробки, що відрізняє цю редакцію від першої, їй допомагав штучний інтелект. Він шукав суперечності, називав прогалини й пропонував речення. Перевіряла, відкидала й відповідала за кожне слово людина сама. Машина висвітлила відповідь. Питання поставила людина.

Тож хай цей твір буде присвячений тим, хто ще прийде. Хай вони виростуть у світі, що їх не лише захищає, а й живить і змі-

цнює. Хай він буде присвячений старим, що дали нам свої історії. Хай ми шануємо їхню мудрість і бережемо їхній досвід. І хай він буде присвячений живим, що вагаються між страхом і надією. Хай вони збагнуть, що вони не самі і що їхня туга за сенсом і зв'язком не випадкова, а є покликом. SOLIS при цьому не хоче бути ні догмою, ні святим письмом, а компасом, знаряддям, мостом і початком. Він запрошує не сліпо йти слідом, а разом думати, разом відчувати й разом діяти.

На папері ця книжка закінчується тут. Насправді ж вона не закінчується, а починається: у головах, у серцях, у розмовах і в діях, що з них виростуть. Хай SOLIS буде мостом, а не бункером, світлом, а не маяком влади, обіцянкою, а не наказом. Для дітей, для старих, для нас, для Землі, для зір і для життя.

SOLIS живе лише тоді, коли ти ним живеш.

System of Learning, Integrity and Sustainability
– SOLIS.